

Handleiding Subsidie Effectgerichte Maatregelen 2003

*Overlevingsplan Bos en Natuur
Regeling effectgerichte maatregelen in bossen
en natuurterreinen*

G. van Ommering (red.)

landbouw, natuurbeheer
en visserij

© 2002 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Rapport EC-LNV nr. 2002/160-O
Ede/Wageningen, 2002

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2002/160-O en het aantal exemplaren.

Oplage	600 exemplaren
Redactie	G. van Ommering, Ministerie LNV, directie Natuurbeheer
Ontwerp omslag:	Grafisch Atelier, Wageningen
Druk omslag	Van Eck en Oosterink, Dodewaard
Druk	Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij
Productie	Expertisecentrum LNV Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie Bezoekadres : Marijkeweg 24 Postadres : Postbus 30, 6700 AA Wageningen Telefoon : 0317 474801 Fax : 0317 427561 E-mail : Balie@eclnv.agro.nl

Voorwoord

Voor u ligt de Handleiding Subsidie Effectgerichte Maatregelen 2003 (hierna: EGM-handleiding 2003), die gehanteerd wordt als beleidsregel onder de Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen (hierna: Regeling EGM). Deze EGM-handleiding 2003 is de opvolger van de EGM-Handleiding 2001, waarin beleidsregels zijn vermeld die in 2001 en 2002 zijn gehanteerd bij de verlening van subsidie voor effectgerichte maatregelen (hierna: EGM-subsidies) onder de Regeling EGM.

Deze EGM-handleiding 2003 bevat de beleidsregels die gelden bij het verlenen van EGM-subsidies in 2003 onder de Regeling EGM. Deze beleidsregels gelden ook voor het verlenen van EGM-subsidies onder de Regeling EGM na 2003, tenzij daarvoor nieuwe beleidsregels worden vastgesteld.

EGM-subsidies in 2001-2003

De mogelijkheid van EGM-subsidie is opgenomen in de Regeling EGM en in de Subsidieregeling natuurbeheer 2000 (hierna: SN). In ieder geval tot en met 2003 wordt EGM subsidie alleen verleend via de Regeling EGM. Vanaf 2003 zal EGM-subsidie mogelijk via de SN verlopen. Definitieve besluitvorming hierover moet nog plaatsvinden.

Belangrijkste wijzigingen t.o.v. de EGM-handleiding 2001

De belangrijkste inhoudelijke wijzigingen zijn de volgende:

- In tabel 1 is de status van de maatregelen niet meer per ecosysteemtype maar per natuurdoeltype aangegeven, conform de tweede editie van het Handboek natuurdoeltypen (Bal e.a., 2001). In de tabel is de relatie tussen de ecosysteemtypen uit de EGM-handleiding 2001 en de natuurdoeltypen aangegeven.
- De status van de maatregelen is aangepast aan de hand van nieuwe ervaringen en inzichten.
- De subsidiemogelijkheden voor vooronderzoeken en voorbereidingsplannen zijn verruimd doordat nu ook subsidie kan worden verleend voor vooronderzoeken en voorbereidingsplannen in de zg. grijze vakjes van tabel 1.
- Bovendien is de koppeling tussen vooronderzoeken en voorbereidingsplannen komen te vervallen, zodat nu ook vooronderzoeken los van voorbereidingsplannen kunnen worden uitgevoerd.
- Als extra bijlage 3 is een beknopt overzicht van de beoordelingsprocedure van aanvragen opgenomen.

Verantwoording

De herziening van tabel 1 is gebeurd door de Begeleidingscommissie kennis, waarin onderzoekers en beheerders zijn vertegenwoordigd.

Voor de inhoud van deze handleiding is de directie Natuurbeheer eindverantwoordelijk. De eindredactie is verzorgd door de directie Natuurbeheer, de verspreiding wordt verzorgd door het Expertisecentrum LNV.

Drs. R.P. van Brouwershaven
Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

Informatie en bestellingen	9
Begrippen	11
1 Het OBN en de Regeling EGM	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Beleidskader OBN	14
1.3 Organisatie OBN	15
2 Procedure	17
2.1 Wie kan aanvragen?	17
2.2 Voor welke terreintypen kan worden aangevraagd?	17
2.3 Voor welke maatregelen kan worden aangevraagd?	18
2.4 Criteria voor toekenning of afwijzing van de bijdrage	18
2.5 Voorbereiding project	19
2.6 Subsidiabele werkzaamheden	19
2.7 BTW	20
2.8 Aanvragen formulieren	20
2.9 Indienen van een aanvraag	21
2.9.1 Algemeen	21
2.9.2 Voorbereidingsplan en uitvoeringsplan	21
2.10 Aanvraag voor een vooronderzoek	22
2.10.1 Status en inhoud	22
2.10.2 Toetsing en beslissing	22
2.11 Aanvraag voor een voorbereidingsplan	22
2.11.1 Status en inhoud	22
2.11.2 Toetsing en beslissing	22
2.12 Aanvraag voor een uitvoeringsplan	23
2.12.1 Status en inhoud	23
2.12.2 Toetsing en beslissing	24
2.13 Aanbesteding: toepasselijkheid en procedures	24
2.14 Voorschotverlening	25

2.15	Afrekeningsbescheiden	25
2.16	Vervallen of wijzigen van het recht op een subsidie	26
2.17	Bezwaarschrift	26
3	Status van de maatregelen en wijze van aanvragen	27
3.1	Inleiding	27
3.2	Reguliere maatregelen	27
3.2.1	Definitie	27
3.2.2	Wie kan aanvragen?	27
3.2.3	Plantype	28
3.3	Proefmaatregelen	32
3.4	Experimentele maatregelen	33
3.5	Overige opmerkingen	34
3.6	Monitoring	34
3.6.1	Beleidsmonitoring	35
3.6.2	Onderzoeksmonitoring	36
4	Standaardbeschrijving	37
4.1	Opbouw	37
4.2	Beschrijving uitgangssituatie	38
4.3	Aandachtspunten voor de aanvrager	39
4.3.1	Verontreinigingen	39
4.3.2	Archeologische waarden	39
4.3.3	Archiefwaarden van veen	40
4.3.4	Fauna	41
5	Beschrijving maatregelen	43
5.1	Inleiding	43
5.2	Afvoer van organisch materiaal	44
5.2.1	Inleiding	44
5.2.2	Plaggen	45
5.2.3	Branden	47
5.2.4	Chopperen	47
5.2.5	Maaien	47
5.2.6	Baggeren	48
5.3	Geschikt maken voor begrazing	48
5.4	Toevoegen van basische stoffen	49
5.5	Toedienen van nutriënten in bossen	50
5.6	Verbeteren van de hydrologische situatie	51
5.7	Aanpassen van de bosvegetatie	52
5.7.1	Aanwijzen van toekomstbomen met het oog op dunning (blessen)	53
5.7.2	Structuurdunning	54

5.7.3	Noodverjonging	54
5.8	Aanpassen van de morfologie	55
5.9	Toevoegen van diasporen en faunamateriaal	56
5.10	Beheer van de voedselketen	56
Bijlage 1.	Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen	59
Bijlage 2.	Nuttige adressen	65
Bijlage 3.	Procedure beoordeling aanvragen door verschillende obn-actoren	69

Informatie en bestellingen

Voor informatie over de subsidie EGM kunt u zich wenden tot onderstaande contactpersonen:

- Voor beleidsmatige en inhoudelijke aspecten van de Regeling EGM, de Handleiding 2003 en de SN:
Drs. G. van Ommering
Ministerie van LNV, directie Natuurbeheer, team Beheer EHS
Postbus 20401, 2500 EK DEN HAAG
tel. 070-3785778, fax 070-3786144
e-mail: g.van.ommering@n.agro.nl
- Voor technische en procedurele aspecten van de Regeling EGM:
Drs. P.J.M. Mulders
Ministerie van LNV, LASER Roermond
Postbus 965, 6040 AZ ROERMOND
tel. 0475-355569
e-mail: p.j.m.mulders@laser.agro.nl
- Voor inhoudelijke aspecten van maatregelen:
Drs. R.J.J. Hendriks
Ministerie van LNV, Expertisecentrum LNV
Postbus 30, 6700 AA WAGENINGEN
tel. 0317-474857, fax 0317-427561
e-mail: r.j.j.hendriks@eclnv.agro.nl

Exemplaren van deze handleiding zijn aan te vragen bij het Expertisecentrum LNV, Postbus 30, 6700 AA WAGENINGEN, tel. 0317-474801, fax 0317-427561.

Begrippen

BAW	Besluit Aanbesteding van Werken 1973
BC Kennis	Begeleidingscommissie Kennis
DT	Deskundigenteam
EC-LNV	Expertisecentrum LNV
EGM	Effectgerichte maatregelen (tegen verzuring, vermesting en verdroging)
LNV	(Ministerie van) Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
MT	Managementteam
OBN	Overlevingsplan Bos en Natuur
Regeling EGM	Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen
Regeling TBO	Regeling bijdragen particuliere terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties
ROB	Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek
SAN	Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer
SN	Subsidieregeling natuurbeheer 2000
VER-thema	Verzuring, vermesting of verdroging (binnen EGM-kader)

1 Het OBN en de Regeling EGM

1.1 Inleiding

In 1999 bestond het Overlevingsplan Bos en Natuur (hierna: OBN) tien jaar. Halverwege de jaren tachtig bleek dat het natuurbeleid, gericht op de bescherming van gebieden, en een milieubeleid, gericht op de terugdringing van verzuring, vermessing en verdroging, niet snel genoeg tot resultaten leidden. Zolang de milieukwaliteit onvoldoende is om de natuur te laten overleven, zijn voor de natuur aanvullende maatregelen nodig. Die maatregelen vormen de kern van het Overlevingsplan Bos en Natuur.

Uit een evaluatie van tien jaar Overlevingsplan Bos en Natuur (Bal e.a., 1999) blijkt dat het rendement van de meeste toegepaste effectgerichte maatregelen erg hoog ligt. Van de Rode Lijst Hogere Planten blijken in behandelde terreinen veel soorten terug te komen. Met de conclusies van de evaluatie gaan de Deskundigenteams aan de slag om het herstelbeheer verder te optimaliseren (zie het OBN-rapport 'Naar een rode lijst met Groene stip voor hogere planten in Nederland', verkrijgbaar bij het Expertisecentrum LNV).

Tegelijkertijd echter wordt steeds duidelijker dat effectgerichte maatregelen niet voor alle soorten succesvol zijn. Bovendien vormen deze maatregelen ook geen duurzame oplossing. Ondanks de verbeteringen bevindt de natuur zich nog steeds in de gevarenzone. En zolang de milieukwaliteit onvoldoende is, moeten beheerders regelmatig de maatregelen herhalen. Dit is natuurlijk geen wenselijke situatie, want de natuur in Nederland moet op eigen benen kunnen staan. Daarom zal het Overlevingsplan Bos en Natuur met kracht moeten worden voortgezet en zijn daarnaast extra inspanningen nodig om de milieukwaliteit te verbeteren.

Zoals gezegd draait het OBN om het uitvoeren van effectgerichte maatregelen in natuurterreinen waar problemen zijn met verzuring, verdroging en vermessing (zie kader 1). Hiertoe verleent het Rijk subsidies, thans via de Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen (Regeling EGM), die in werking is getreden op 1 januari 1996, als opvolger van voorgaande subsidieregelingen met een vergelijkbaar doel.

EGM-maatregelen zijn - in tegenstelling tot inrichtingsmaatregelen - in principe niet eenmalig, maar wel tijdelijk; op termijn zullen ze door brongerichte maatregelen overbodig worden.

In bijlage 1 is de tekst van de Regeling EGM opgenomen. In deze handleiding worden nadere informatie en beleidsregels gegeven die voor de subsidieaanvragen van belang zijn. In de volgende twee paragrafen wordt eerst een beeld gegeven van het beleidskader OBN en de organisatiestructuur van het OBN.

Het Expertisecentrum LNV is druk bezig om de kennis die in ruim tien jaar OBN is opgebouwd te vertalen naar brochures voor de terreinbeheerders. Voor het herstel van de vennen is een recente brochure verschenen waarmee de beheerders stapsgewijs het optimale pakket aan maatregelen kunnen bepalen. Deze brochure 'Sleutelen aan vennen' is verkrijgbaar bij het Expertisecentrum LNV (EC-LNV). Voorts is in 2001 de brochure 'natte bossen herstellen' verschenen (eveneens verkrijgbaar bij het EC-LNV). Ook zal naar verwachting in de loop van 2005 een website OBN operationeel worden, waar de terreinbeheerder kan zoeken naar kennis op maat. Zolang deze website nog niet beschikbaar is, kunt u de juiste achtergrondinformatie opzoeken in de Bibliografie EGM/OBN, werkdocument IKC-natuurbeheer nr. W-170,

verkrijgbaar bij het Expertisecentrum LNV. Voor actuele informatie over OBN-onderzoek en uitvoering kunt u zich gratis abonneren op de OBN-nieuwsbrief, eveneens uitgegeven door het Expertisecentrum LNV.

Kader 1. Verzuring, vermesting en verdroging

Verzuring treedt op in gebieden waar de bodem of het oppervlaktewater beperkte hoeveelheden bufferstoffen hebben. Verzuring wordt grotendeels veroorzaakt door atmosferische depositie van ammoniak (landbouw), stikstofdioxide (verkeer) en zwaveldioxide (industrie). In kwelgebieden kan verzuring ook veroorzaakt worden door de toestroom van nitraat vanuit landbouwgebieden, waarbij het nitraat chemisch reageert met pyriet. In gebieden met organische afzettingen (zoals veenlagen) kan verzuring optreden of versterkt worden door verdroging, in combinatie met de aanwezigheid van zwavelverbindingen uit vroegere depositie. Wanneer deze verbindingen oxideren, ontstaan grote hoeveelheden zwavelzuur. Als gevolg van verzuring verdwijnen zuurgevoelige soorten, al dan niet ten gunste van zuurtolerante soorten.

Vermesting of eutrofiëring is een bedreiging voor voedselarmere milieus, zoals grote delen van het zand- en veengebied. De oorzaken zijn vooral gelegen in de bovengenoemde depositie van stikstofverbindingen, de uit- en afspoeling van meststoffen vanuit de landbouw, en de inlaat van gebiedsvreemd water vanuit de grote rivieren. Verdroging leidt in veel gevallen tot extra vermesting via versnelde mineralisatie van organische stof. De effecten van vermesting uiteten zich in de eerste plaats in een versnelde groei of vestiging van sommige soorten, waardoor minder concurrentiekrachtige soorten verdwijnen.

Verdroging doet zich voor in vele gebieden die van oorsprong vochtig of nat zijn. Oorzaken zijn vooral de versnelde en diepere afwatering van landbouw- en woongebieden, diepe grondwaterwinningen voor drinkwater en industrie, alsmede de regulering van beken, rivieren en kanalen. Verdroging werkt door op natuur via een verminderd aanbod van vocht, maar in veel gevallen ook via een verminderde toevoer van bufferstoffen in het kwelwater. Zoals hierboven al werd genoemd, kan verdroging ook leiden tot verzuring en vermesting.

1.2 Beleidskader OBN

De positieve ervaringen met de uitvoering van EGM-maatregelen, de omvang van de gebieden waar de achteruitgang van de kwaliteit verder voortschreed en de behoefte aan versterking van dit aanvullende beheersinstrument heeft het Kabinet op 17 december 1993 doen besluiten in het kader van het Nationaal Milieubeleidsplan 2 (NMP 2) extra financiële middelen ter beschikking te stellen voor herstelmaatregelen voor bossen en natuurterreinen in de periode 1995-2010. De intensivering van het effectgericht beleid wordt nader uitgewerkt onder de naam 'Overlevingsplan Bos en Natuur 1995-2010'.

Het NMP-2 handhaaft de reeds eerder vastgestelde verzuringsdoelstellingen voor 2000 en 2010(-2015) en richt zich op de verdere uitvoering van het afgesproken brongericht beleid en de doelgroepenbenadering. Uitvoering ervan leidt echter pas in de periode 2010-2015 tot milieueffecten die ernstige effecten op bos en natuur kunnen voorkómen. Het rapport 'Toestand van de Natuur 2' geeft aan dat de achteruitgang van de kwaliteit van bos en natuur nog steeds verder gaat. Zeldzame soorten worden zeldzamer, algemene soorten nemen toe. In de tussenliggende periode zijn daarom, in onderlinge samenhang met en aanvullend op het brongericht beleid, tijdelijk herstelmaatregelen nodig om effecten van verzuring, vermesting en verdroging te bestrijden (zoals het plaggen van heide, het baggeren van vennen, en het herstellen van de mineralenbalans in bossen). Tevens moeten de toekomstige

ontwikkelingsmogelijkheden van gevoeliger natuurdoeltypen worden behouden (voorkómen van onomkeerbare effecten).

Effectgerichte maatregelen (EGM) omvatten een complex van tijdelijke herstelmaatregelen in samenhang met en als aanvulling op het brongericht milieubeleid.

Het pakket van herstelmaatregelen kan worden gezien als een overlevingsstrategie om bos- en natuurwaarden in Nederland in stand te houden en te herstellen in de periode dat de milieukwaliteit nog niet voldoet aan de eisen die vitaal bos en natuur daaraan stellen.

Ook wanneer de gewenste milieukwaliteit op termijn is bereikt zijn evenwel nog herstelmaatregelen nodig om ongewenste geaccumuleerde stoffen uit het ecosysteem te verwijderen. Kortom, effectgerichte maatregelen zijn als overlevingsstrategie noodzakelijk om de bos- en natuurwaarden in Nederland in stand te houden en te herstellen.

De noodzaak voor en de intensiteit van het uitvoeren van effectgerichte maatregelen hangt derhalve samen met de bereikte milieukwaliteit op grond van de uitvoering van het brongerichte beleid. Effectgerichte maatregelen kunnen daarom niet worden beschouwd als een substituut van brongerichte maatregelen.

Voor het Overlevingsplan Bos en Natuur (OBN) geldt daarom de volgende doelstelling:

Herstellen van ecosystemen binnen bossen en natuurterreinen door het tijdelijk nemen van aanvullende beheersmaatregelen, die gericht zijn op het bestrijden van de negatieve effecten van de bedreigingen verzuring, eutrofiëring en verdroging en die dienen ter instandhouding en herstel van levensgemeenschappen van bos en natuur. De maatregelen zullen nodig zijn tot het moment waarop de milieukwaliteit, door uitvoering van brongerichte maatregelen, voldoende is verbeterd om de duurzame instandhouding en ontwikkeling van de ecosystemen te waarborgen, en de uitgangssituatie geschikt is voor duurzame instandhouding van de ecosystemen.

De doelstelling is tevens het referentiekader voor de beoordeling van de mogelijkheden van het nemen van maatregelen en de beoordeling van eventuele nieuwe maatregelen.

1.3 Organisatie OBN

In figuur 1 is de organisatiestructuur van het Overlevingsplan Bos en Natuur aangegeven. OBN bestaat uit de onderdelen BELEID, ONDERZOEK en UITVOERING. De financiën worden op een parallelle manier verdeeld over de onderwerpen MONITORING (t.b.v. het beleid, de zg. beleidsmonitoring), ONDERZOEK (waaronder de zg. onderzoeksmonitoring) en UITVOERING (kosten voor effectgerichte maatregelen). Binnenkort verschijnt een bijgewerkte versie van de brochure (bij EC-LNV te bestellen) 'Wie = wie bij OBN', waarin is aangegeven wie aan welk overleg deelneemt, met persoonsgegevens.

Beleid

De Directie Natuurbeheer is primair verantwoordelijk voor het beleid met betrekking tot OBN, en is voorzitter en voert het secretariaat van de Stuurgroep Beheer en de Regiegroep OBN.

- de STUURGROEP BEHEER houdt zich op directeurs-/MT-niveau bezig met budgetverdeling en programmering van beheerszaken, die voornamelijk in de Subsidieregeling natuurbeheer 2000 en de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer zijn geregeld; het OBN is een apart agenda-onderdeel.
- de REGIEGROEP OBN houdt zich op medewerkers-/werkvloerniveau bezig met programmering en voortgangsbewaking van het OBN.

Onderzoek

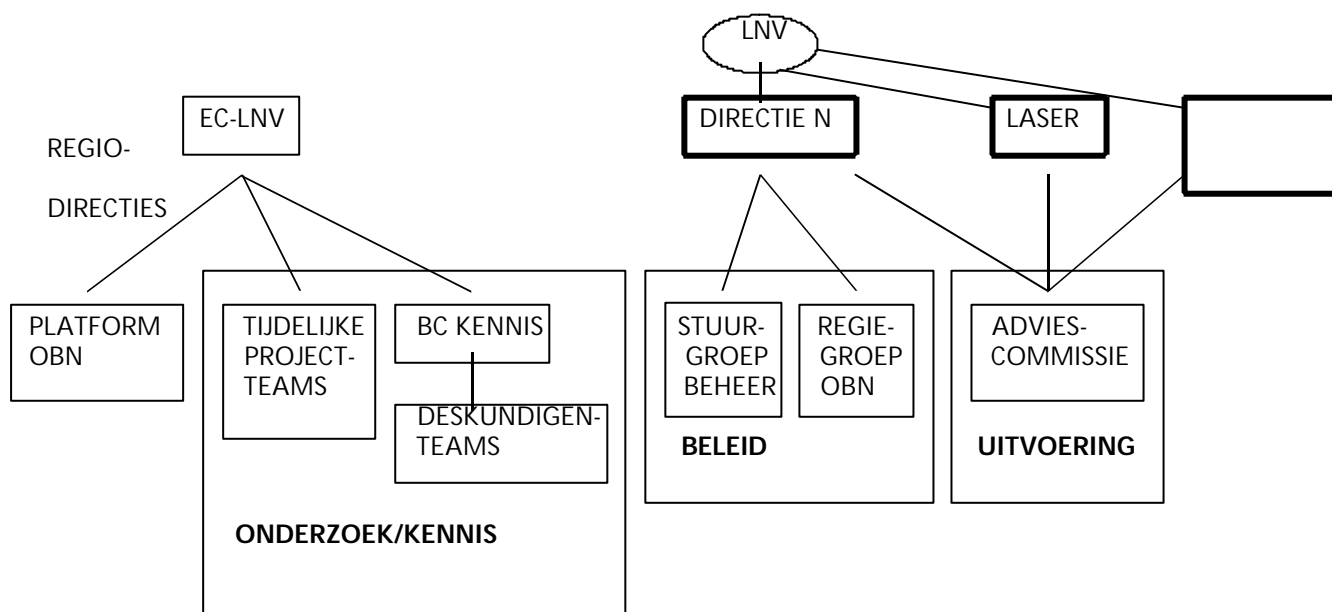
Een deel van het OBN-budget wordt besteed aan praktijkgericht onderzoek. Het onderzoek levert gegevens over de vraag, in welke situatie welke maatregelen genomen moeten worden. Hieronder valt ook de monitoring, die kan worden onderscheiden in beleidsmonitoring (volgt de resultaten van de maatregelen op globaal niveau, representatief voor de uitgevoerde maatregelen) en onderzoeksmonitoring (gericht op lange-termijnontwikkelingen als gevolg van de maatregelen, gericht op specifieke gebieden en/of onderzoeksvragen).

Het onderzoeksdeel van OBN wordt gecoördineerd door het Expertisecentrum LNV.

- Er zijn 7 DESKUNDIGENTEAMS (DT's) ingesteld die nieuwe maatregelen uittesten voor een aantal ecosystemen. Eén tijdelijk deskundigenteam houdt zich bezig met de fauna. Zie bijlage 2 voor adressen. De status van de maatregelen en de onderzoeksprogrammering wordt vastgesteld op grond van adviezen van de DT's.
- De BEGELEIDINGSCOMMISSIE KENNIS (BC Kennis) is verantwoordelijk voor de aansturing van het OBN-onderzoek, adviseert aan de Regiegroep en de Stuurgroep over de monitoring van de effecten van maatregelen, en adviseert over de status van de maatregelen op grond van verkregen onderzoeks- en monitoringresultaten.
- Binnen het EC-LNV is een PLATFORM OBN ingesteld, in welk kader de verschillende EC-medewerkers die zich met OBN bezighouden overleggen over afstemming, voortgang en inhoudelijk zaken. Het EC-LNV coördineert de beleidsmonitoring.

Uitvoering Regeling EGM

Het instrument voor uitvoering van de effectgerichte maatregelen is de Regeling EGM, waarvan de uitvoering in handen is van LASER Roermond, die hiervoor wordt aangestuurd door de Directie Natuurbeheer. Een adviescommissie EGM, waarin ook de 5 regiodirecties van LNV zitting hebben, adviseert LASER Roermond over de inhoudelijke beoordeling van de ingediende subsidieaanvragen.

Figuur 1. Organisatieschema OBN

2 Procedure

Deze handleiding bevat beleidsregels met toelichting, behorend bij de Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen (bijlage 1), en vormt daarmee een leidraad voor subsidieaanvragers, alsmede een richtlijn voor de ambtenaren die belast zijn met de uitvoering van de regeling. Daarnaast kan zij worden geraadpleegd door deskundigen die ter advisering bij voorbereiding en uitvoering van effectgerichte maatregelen worden betrokken, alsmede door cultuurmaatschappijen en adviesbureaus waaraan werkzaamheden worden uitbesteed.

In de navolgende paragrafen zal nader worden ingegaan op de procedurele aspecten van de 3 categorieën maatregelen:

- reguliere maatregelen (*aan te vragen door alle eigenaren*);
- proefmaatregelen (*uitsluitend aan te vragen door het Staatsbosbeheer, de Vereniging Natuurmonumenten, DE LANDSCHAPPEN en de Unie van Bosgroepen*);
- experimentele maatregelen (*aan te vragen door alle eigenaren, uitsluitend binnen het kader van onderzoek dat door Deskundigenteams wordt begeleid*).

De artikelverwijzingen in de volgende paragrafen hebben betrekking op de Regeling EGM (bijlage 1).

2.1 Wie kan aanvragen?

Voor een bijdrage in de kosten van werkzaamheden die er op zijn gericht de effecten van verzuring, vermessing of verdroging in bossen en natuurterreinen te verminderen of ongedaan te maken kunnen in aanmerking komen eigenaren of gerechtigden van bossen of natuurterreinen welke een natuurlijk persoon of een rechtspersoon zijn (artikel 1). Gemeenten, waterschappen, waterleidingmaatschappijen e.d. komen dus ook in aanmerking voor subsidie.

2.2 Voor welke terreintypen kan worden aangevraagd?

EGM-subsidie kan worden verleend voor in Nederland gelegen natuurterreinen en bossen, zoals gedefinieerd in artikel 1, onder d. resp. c.

Op grond daarvan wordt onder een **natuurterrein** verstaan een aaneengesloten terrein, bestaande uit:

- hoogveen,
- vennen,
- natte heide of nat schraalgrasland,
- droge heide of droog schraalgrasland,
- stuifzanden,
- plassen, of
- andere wateren.

Duinen worden in het kader van de regeling gerekend tot de zandverstuivingen, heiden of schraalgraslanden. Onder natte graslanden worden ook zilte begroeiingen verstaan.

Onder **bos** wordt binnen de Regeling EGM verstaan:

- een terrein waarop de meldings- en herplantplicht van toepassing is, zoals bedoeld in de artikelen 2 en 3 van de Boswet.

Niet voor subsidie in aanmerking komen de volgende typen bos:

- Kussentjesmos-Dennenbos
- Korstmossen-Dennenbos
- Kraaihei-Dennenbos

2.3 Voor welke maatregelen kan worden aangevraagd?

EGM-subsidie kan worden verleend voor de volgende maatregelen:

- afvoer van organisch materiaal (plaggen, branden, chopperen, maaien en baggeren);
- geschikt maken voor begrazing;
- toevoegen van basische stoffen;
- toevoegen van nutriënten in bossen;
- verbeteren van de hydrologische situatie;
- aanpassen van de bosvegetatie;
- aanpassen van de morfologie;
- toevoegen van diasporen en faunamateriaal;
- beheer van de voedselketen.

2.4 Criteria voor toekenning of afwijzing van de bijdrage

In artikel 6 van de Regeling EGM zijn de redenen vermeld die kunnen leiden tot afwijzing van een subsidieaanvraag. De redenen c en d behoeven enige toelichting. Afwijzing van het verzoek van een bijdrage vindt plaats indien de voorgenomen werkzaamheden in onvoldoende mate bijdragen aan het verminderen of ongedaan maken van effecten van verzuring, vermesting of verdroging van bossen en natuurterreinen.

Uit de toelichting op de Regeling blijkt dat een maat voor de effectiviteit van de voorgenomen werkzaamheden is: de te verwachten toename van voor luchtverontreiniging (verzuring, vermesting) en/of verdroging gevoelige plant- en diersoorten. Met name dit punt dient derhalve bij de indiening van de aanvraag terdege te worden gedocumenteerd en gemotiveerd. Onvoldoende, of onvoldoende onderbouwde motivering kan derhalve leiden tot afwijzing. Ook wanneer aan de hier bedoelde motivering in de aanvraag voldoende aandacht is besteed, zal de deugdelijkheid van de gehanteerde argumenten worden getoetst. Daartoe kan advies worden ingewonnen bij de adviescommissie EGM of bij de DT's. Gegeven het deels experimentele en innovatieve karakter van veel effectgerichte maatregelen, zal in sommige gevallen voorafgaand aan de uitvoering van maatregelen (wetenschappelijk) advies nodig zijn. De beoordeling van de noodzaak voor (extern) advies zal plaatsvinden door of namens LASER Roermond.

Onder effectiviteit van werkzaamheden als bedoeld in artikel 6c wordt mede verstaan de effectiviteit in relatie tot de kosten. Relatief dure maatregelen met een relatief gering of onzeker effect worden in beginsel niet gesubsidieerd.

Afwijzing kan voorts plaats vinden indien uit de aanvraag niet duidelijk blijkt dat de voorgenomen werkzaamheden geen onevenredige schade toebrengen aan de aanwezige natuurwaarden (6d).

Te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan:

- het wegplaggen van restpopulaties van kritische plantensoorten;
- het vernietigen van de nog resterende zaadbank bij ondeskundig plaggen van heide of baggeren van vennen;
- het introduceren van een te hoge begrazingsdichtheid of een verkeerd type begrazing;
- hydrologische maatregelen die een ongewenst watertype in daarvoor gevoelige ecosystemen brengen.

Ook hier kan, evenals ten aanzien van de effectiviteit, wetenschappelijk advies gewenst of noodzakelijk zijn.

Tenslotte is van belang dat onvolledige of onjuist ingevulde aanvragen vertraging ondervinden bij de afhandeling van de aanvraag.

2.5 Voorbereiding project

Een goede voorbereiding van projecten vanaf het eerste begin is noodzakelijk, mede om te voorkomen dat in latere fasen stagnatie optreedt, als gevolg van gebleken onvolledigheid of onduidelijkheden.

Bij maatregelen met een niet-routinematig karakter, in de praktijk vrijwel alle proefmaatregelen en experimentele maatregelen, is een goede onderbouwing noodzakelijk. Hiertoe kunnen behulpzaam zijn:

- de resultaten van eventueel eerder (in eigen beheer) uitgevoerd onderzoek;
- in sommige gevallen vooraf inwinnen van wetenschappelijk advies bij of in overleg met OBN deskundigenteams (zie bijlagen 2 en 3);
- vooroverleg met een vertegenwoordiger van de Regiodirectie LNV;
- organiseren van een terreinbezoek, waarbij u een vertegenwoordiger van de Regiodirectie LNV en wanneer noodzakelijk een vertegenwoordiger van één van de Deskundigenteams kunt uitnodigen. Tijdens dit terreinbezoek kunnen alle natuurtechnische, praktische en financiële aspecten van de voorgenomen werkzaamheden terdege worden doorgesproken, alsmede eventuele bijzonderheden van de naar aanleiding van dit bezoek door u op te stellen aanvraag.

2.6 Subsidiabele werkzaamheden

De **subsidiabele werkzaamheden** bij voorbereiding, uitvoering en monitoring van effectgerichte maatregelen zijn in principe (art. 5a):

- a. kosten die gemaakt moeten worden teneinde de uitgangssituatie van het terrein vast te leggen;
- b. kosten van een wetenschappelijk advies;
- c. kosten van planvoorbereiding;
- d. kosten van directie en toezicht;
- e. kosten van uitvoering en aanleg;
- f. kosten van beleidsmonitoring en effectmeting van de maatregel;
- g. kosten van terrein gebonden voorlichting voor zover de voorlichting betrekking heeft op de maatregel;
- h. legeskosten voor vergunningen;
- i. aan- en afvoerkosten van materieel;
- j. kosten van terreinvoorbereiding ten behoeve van de uit te voeren maatregel (o.a. aanleggen van tijdelijke depots voor de opslag van vrijkomend materiaal).

Nieuwe activiteiten op het gebied van beleidsmonitoring worden niet gesubsidieerd via LASER, maar verlopen via het EC-LNV in de vorm van een opdracht (zie paragraaf 3.6.1).

Niet-subsidiabel zijn de volgende kosten:

- de (mogelijk gewenste of noodzakelijke) verwijdering van explosieven;
- de opstelling van beheersvisies of beheersplannen;
- inventarisatie-, onderzoeks-, advies- of uitvoeringskosten, die naar het oordeel van de Minister geen directe relatie hebben met de doelstelling van het OBN;
- de kosten van het vervolgbeheer, volgend op de uitvoering van de maatregelen;
- de aanschaf van levende have of de bouw van een stal of kooi;
- de kosten van veeverzorging, toezicht en onderhoud raster(s);
- permanente depots voor de opslag van vrijkomend materiaal;
- meerwerk, voorzover daarvoor geen schriftelijk goedkeuring is verleend. Vergoeding van de kosten van niet-voorzienbaar meerwerk dient vooraf schriftelijk te worden verzocht; meerwerk dat naar het oordeel van LASER vooraf voorzienbaar is of was, zal niet worden vergoed;
- de kosten van onderzoeksmonitoring.

Bij de grote terreinbeherende organisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, DE LANDSCHAPPEN en Unie van Bosgroepen), die jaarlijks een projectenlijst indienen met daarop meerdere projecten, kunnen financiële meevallers bij een project worden gebruikt voor het uitvoeren van projecten die aangevraagd, beoordeeld en goedgekeurd zijn, maar waarvoor geen budgetruimte meer was. Dit mag echter niet leiden tot een overschrijding van de totale subsidietoekenning.

Opbrengsten (bijvoorbeeld bagger of plagse) die uit een project worden verkregen, worden in mindering gebracht op de goedgekeurde projectkosten.

2.7 BTW

De wijze waarop bij de toekenning en afrekening van EGM-projecten met de BTW moet worden omgegaan heeft in 1995 veel onduidelijkheid opgeleverd. Overleg met het departement van Financiën in 1995 heeft er echter in geresulteerd dat de Staatssecretaris van Financiën te kennen heeft gegeven dat de verstrekking van de subsidie in het kader van de Regeling Effectgerichte Maatregelen in bossen en natuurterreinen niet in de heffing van de omzetbelasting wordt betrokken. Dit betekent voor de uitvoering van de Regeling in de berekening van de subsidie geen rekening gehouden zal worden met de kosten van BTW, tenzij de aanvrager anders aangeeft.

2.8 Aanvragen formulieren

Vanaf 1 januari 1996 wordt de Regeling Effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen administratief uitgevoerd door de dienst LASER van het Ministerie van LNV. LASER vormt daarmee het directe aanspreekpunt voor de eigenaar/beheerder voor wat betreft de indiening van de aanvraag en voor alle correspondentie terzake van een aanvraag.

Bij HET LNV-LOKET (0800 - 22 333 22) zijn de volgende documenten/formulieren verkrijgbaar die ten behoeve van een voortvarende en adequate uitvoering van de Regeling zijn samengesteld:

1. aanvraagformulier Effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen *inclusief het format voor de planonderbouwing*. Het aanvraagformulier is tevens verkrijgbaar via internet (www.minlnv.nl/loket);
2. volmachtformulier (indien door een gevolmachtigde wordt aangevraagd of voor meerdere eigenaren tegelijkertijd wordt aangevraagd);
3. formulier BRS (indien u nog niet als relatie van LASER bekend bent);
4. deze Handleiding Subsidie Effectgerichte Maatregelen 2003 (tevens bij het Expertisecentrum LNV verkrijgbaar).

Bij LASER Roermond (0800 - 22 333 22) zijn de volgende documenten/formulieren verkrijgbaar:

5. formulier eigen verklaring (ten behoeve van de afrekening van projecten);

6. publicatie 'Richtlijnen voor de mineralentoediening en bekalking als effectgerichte maatregelen in bossen' van het IKC-Natuurbeheer (Wageningen, 1995, Rapport IKC Natuurbeheer nr. 16).

2.9 Indienen van een aanvraag

2.9.1 Algemeen

Aanvragen worden op het daarvoor bestemde aanvraagformulier door de eigenaar in tweevoud ingediend bij:

LASER Roermond Postbus 965 6040 AZ ROERMOND

Het aanvraagformulier *inclusief de planonderbouwing* dient zo volledig mogelijk te worden ingevuld en alle voor de beoordeling essentiële informatie te bevatten, een en ander conform artikel 9 van de Regeling EGM. De toe te voegen bijlagen mogen niet in de plaats worden gesteld van een goede beantwoording van de in het formulier of planonderbouwing gestelde vragen.

Het ingevulde formulier *inclusief de planonderbouwing* vormt de beoordelingsgrondslag voor de aanvraag, onder meer ten aanzien van de criteria als hiervoor besproken in paragraaf 2.3. Uit de aanvraag dient onder meer te blijken of vooroverleg heeft plaatsgevonden, of terreinbezoek heeft plaatsgevonden en of de voorgenomen werkzaamheden zonodig worden gesteund door ingewonnen wetenschappelijk advies.

2.9.2 Voorbereidingsplan en uitvoeringsplan

Er kan subsidie worden aangevraagd voor het verrichten van *vooronderzoek*, voor een *voorbereidingsplan* of voor een *uitvoeringsplan*.

Vooronderzoek betreft onderzoek naar de aanwezigheid van verontreinigingen in organisch materiaal (slib, plagsel e.d.), bijv. t.b.v. opslag/afvoer van dat materiaal. Het vooronderzoek hoeft niet (meer) gekoppeld te zijn aan een voorbereidingsplan.

Een **voorbereidingsplan** heeft het karakter van een globaal concept-uitvoeringsplan, en geeft tevens gedetailleerd aan welke voorbereidende werkzaamheden verricht moeten worden om tot een definitief uitvoeringsplan te komen. Subsidie wordt gevraagd voor de kosten die met uitvoering van die voorbereidende werkzaamheden samenhangen. Indiening van een voorbereidingsplan verdient aanbeveling wanneer met de voorbereiding van een uitvoeringsplan aanmerkelijke kosten en voorbereidend onderzoek zijn gemoeid, bijvoorbeeld bij een complexe of onzekere uitgangssituatie, noodzakelijk vooroverleg, al dan niet met inschakeling van deskundigen, of wanneer een gedetailleerde beschrijving van werkzaamheden noodzakelijk is, bijvoorbeeld in een bestek. Met de indiening van een voorbereidingsplan wordt o.a. voorkomen dat de eigenaar bij de voorbereiding financiële risico's loopt of dat achteraf discussie ontstaat over wenselijkheid of noodzaak van reeds gemaakte voorbereidingskosten.

In een **uitvoeringsplan** is gedetailleerd aangegeven welke maatregelen in het veld worden uitgevoerd. Subsidie wordt gevraagd voor de kosten die met de uitvoering van die maatregelen samenhangen. Een uitvoeringsplan kan worden ingediend op basis van een reeds eerder goedgekeurd voorbereidingsplan, maar het kan ook direct worden ingediend. Het direct indienen van een uitvoeringsplan is met name gewenst bij maatregelen met een relatief eenvoudig en meer routinematig karakter of in weinig complexe uitgangssituaties. Deze vragen ook een minder diepgaande planvoorbereiding. **In alle andere gevallen wordt eerst een voorbereidingsplan ingediend.**

2.10 Aanvraag voor een vooronderzoek

2.10.1 Status en inhoud

Een vooronderzoek kan onderdeel zijn van een voorbereidingsplan, of daar los van staan. Een losstaand vooronderzoek kan worden uitgevoerd in gevallen waarin het van de resultaten van dat vooronderzoek afhangt of al dan niet een voorbereidingsplan of uitvoeringsplan zal worden opgesteld.

In de aanvraag voor een vooronderzoek is minimaal aangegeven:

- waarom het onderzoek wordt uitgevoerd;
- een raming van de kosten.

2.10.2 Toetsing en beslissing

Is gelijk aan die van een voorbereidingsplan, zie paragraaf 2.11.2. Aanvragen voor vooronderzoeken worden niet aan de Adviescommissie voorgelegd, maar direct door LASER afgehandeld.

2.11 Aanvraag voor een voorbereidingsplan

2.11.1 Status en inhoud

Een voorbereidingsplan heeft het karakter van een voorontwerp, dat vooraf gaat aan het eigenlijke uitvoeringsplan. Op basis van een voorbereidingsplan kan een bijdrage worden toegezegd voor de planvoorbereiding, gericht op het opstellen van een uitvoeringsplan.

Het voorbereidingsplan omvat minimaal:

- een verkennende beschrijving van de abiotische en biotische uitgangstoestand, zo mogelijk aangevuld met historische gegevens;
- een voorlopige diagnosebeschrijving van de geconstateerde ontwikkelingen en effecten en op basis daarvan een beschrijving van de vermoedelijke oorzaken;
- zo mogelijk een indicatie van de kansrijkdom;
- een voorlopige beschrijving van de projectdoelstelling;
- een voorlopige beschrijving van de beoogde maatregelen, jaar van uitvoering, een en ander met een onderbouwing op basis van het voorgaande;
- een nauwkeurige beschrijving van de noodzakelijke werkzaamheden ten behoeve van de planvoorbereiding (inclusief eventueel wetenschappelijk advies/onderzoek en eventuele besteksvoorbereiding), alsmede een nauwkeurige begroting hiervan;
- een raming van de kosten van planvoorbereiding, uitvoering en directie en van eventuele opbrengsten en bijdragen van andere overheden en derden;

2.11.2 Toetsing en beslissing

Algemeen

De subsidieaanvraag voor een voorbereidingsplan wordt getoetst aan de criteria van de Regeling. Daarbij worden betrokken de zonodig gevraagde en bijgevoegde adviezen van de deskundigenteams OBN.

Toetsing vindt plaats op de volgende onderdelen:

- de inhoudelijke onderbouwing en motivering van het plan;
- de effectiviteit van de voorgenomen maatregelen en eventuele schadelijke neveneffecten ervan;
- de bij het plan gevoegde financiële raming;
- de beschrijving van werkzaamheden ten behoeve van de planvoorbereiding, inclusief eventueel onderzoek (bijvoorbeeld naar de aanwezigheid van archeologische waarden; paragraaf 4.3.2), bestekvoorbereiding en wetenschappelijk advies;
- de hierbij gevoegde begroting;
- de vorm van aanbesteding.

Op basis van de toetsing wordt een beschikking gegeven, waarin de aanvraag geheel of gedeeltelijk wordt goedgekeurd of afgewezen.

Goedkeuring

Goedkeuring van een voorbereidingsplan houdt in dat toestemming wordt verleend het plan nader uit te werken tot een concreet uitvoeringsplan. Deze toestemming wordt verleend met daaraan verbonden voorwaarden (artikel 10). Op basis daarvan wordt de maximale subsidie vastgesteld in de kosten planvoorbereiding (inclusief eventueel onderzoek, wetenschappelijk advies en besteksvoorbereiding).

Goedkeuring van een voorbereidingsplan houdt echter nog geen toestemming in voor de uitvoering van de voorgenomen maatregelen!

Afronding en afrekening van het voorbereidingsplan vindt plaats onder toezending van het uitvoeringsplan met begroting en eventueel bestek, en de in artikel 14, lid 2, aangegeven bescheiden. De eisen waaraan een uitvoeringsplan moet voldoen zijn in paragraaf 2.11 aangegeven. Over de inhoud van het uitvoeringsplan en de mogelijkheden voor uitvoering wordt apart beslist (zie paragraaf 2.11).

Als het voorbereidingsplan niet resulteert in een uitvoeringsplan, vindt de afrekening van het voorbereidingsplan plaats onder toezending van de in artikel 14, lid 2, aangegeven bescheiden, plus een rapportage over de verrichte werkzaamheden, waarin uitgebreid wordt gemotiveerd waarom geen uitvoeringsplan is opgesteld.

Afwijzing

Afwijzing gaat vergezeld van een duidelijke motivering. Deze motivering stoelt in principe op de afwijzingsgronden, vermeld in de Regeling. Deze kunnen zijn gelegen in:

- onvolledigheid of onjuistheid van de aanvraag;
- uitputting van de beschikbare middelen (art. 2);
- aanvang der werkzaamheden vooruitlopend op de ontvangstbevestiging van LASER (art. 6a);
- de omstandigheid dat reeds uit andere hoofde een subsidie wordt verleend (art. 6b);
- onvoldoende effectiviteit van de voorgestelde maatregel(en) (art. 6c), eventueel in relatie tot de kosten;
- onevenredige schade aan natuurwaarden (art. 6d);
- de subsidie minder zou bedragen dan $\approx 4.537,80$ (f. 10.000,-) (art. 6e).

Zie verder paragraaf 2.4.

2.12 Aanvraag voor een uitvoeringsplan

2.12.1 Status en inhoud

Een uitvoeringsplan is een compleet, uitgewerkt plan op basis waarvan direct tot uitvoering van maatregelen in het veld kan worden overgegaan.

Het uitvoeringsplan omvat tenminste:

- een gedetailleerde beschrijving van de abiotische en biotische uitgangstoestand, zo mogelijk aangevuld met eventuele historische, paleo-ecologische en archeologische gegevens;
- een definitieve diagnosebeschrijving van de geconstateerde ontwikkelingen en effecten en de interpretatie daarvan in het licht van de mogelijke veroorzakende factoren;
- een nauwkeurige beschrijving van de kansrijkdom van het project;
- een duidelijke en zo goed mogelijk meetbare en toetsbare doelstelling van het project;
- een definitieve en nauwkeurige omschrijving van de voorgenomen maatregelen en de wijze van uitvoering, zo nodig in de vorm van een bestek, met periode en jaar (jaren) van uitvoering, één en ander onderbouwd op basis de voorgaande punten;
- een gespecificeerd overzicht en begroting van de uitvoeringskosten en directiekosten, waarbij zo veel als mogelijk voorziene of vaststaande betalingsritmes zijn aangegeven, en een opgave van eventuele opbrengsten en bijdragen van andere overheden en derden;
- een beschrijving van de voorgenomen wijze van monitoring van het project voorafgaande aan en na uitvoering van de maatregelen. NB: nieuwe activiteiten op

het gebied van beleidsmonitoring worden niet gesubsidieerd via LASER, maar verlopen via het EC-LNV in de vorm van een opdracht. Indien aan de verstrekte gegevens vooronderzoek of wetenschappelijk advies ten grondslag ligt, dient dit te zijn bijgevoegd.

2.12.2 Toetsing en beslissing

Algemeen

Het uitvoeringsplan wordt getoetst aan de criteria van de Regeling. Daarbij worden betrokken de zonedig gevraagde en bijgevoegde adviezen van de Adviescommissie EGM.

Toetsing vindt plaats op de volgende onderdelen:

- de volledigheid van de verstrekte abiotische en biotische gegevens;
- de inhoudelijke onderbouwing en de effectiviteit van de uit te voeren maatregelen;
- de kwaliteit van de bij het plan gevoegde begroting en eventueel bestek.

Op basis van de toetsing wordt een beschikking gegeven, waarin het uitvoeringsplan geheel of gedeeltelijk wordt goedgekeurd of afgewezen.

Goedkeuring

Goedkeuring van een uitvoeringsplan gaat gepaard met de vaststelling van de maximale subsidie. De desbetreffende brief heeft het karakter van een subsidieverlening. Het is (op grond van art. 6a) toegestaan om al met de uitvoering te beginnen nadat LASER de ontvangst van de subsidieaanvraag heeft bevestigd. Zo lang door de aanvrager echter nog geen goedkeuringsbeschikking is ontvangen, gebeurt uitvoering geheel voor eigen risico van de aanvrager; in het geval dat de beschikking afwijzend is, bestaat geen recht op subsidie voor de reeds uitgevoerde activiteiten.

Afwijzing

Afwijzing gaat vergezeld van een duidelijke motivering. Deze motivering stoelt in principe op de afwijzingsgronden, vermeld in de Regeling. Deze kunnen zijn gelegen in:

- onvolledigheid of onjuistheid van de aanvraag;
- uitputting van de beschikbare middelen (art. 2);
- aanvang der werkzaamheden vooruitlopend op de ontvangstbevestiging van LASER (art. 6a);
- de omstandigheid dat reeds uit andere hoofde een subsidie wordt verleend (art. 6b);
- onvoldoende effectiviteit van de voorgestelde maatregel(en) (art. 6c), eventueel in relatie tot de kosten;
- onevenredige schade aan natuurwaarden (art. 6d);
- de subsidieverlening minder zou bedragen dan $\approx 4.537,80$ (f. 10.000,-) (art. 6e).

Zie verder paragraaf 2.4.

2.13 Aanbesteding: toepasselijkheid en procedures

Bij de uitvoering van werken en diensten in het kader van EGM-projecten moet aandacht besteed worden nationale en Europese regels met betrekking tot aanbesteden. Toepassing van deze regelgeving is een wettelijke verplichting. Welke procedures hierbij dienen te worden toegepast is afhankelijk van de waarde van het werk. Is de waarde van het werk groter dan $\approx 5.000.000$ dan is het Europese aanbestedingsrecht van toepassing en zal de procedure door de Richtlijn Werken (93/37/EEG) worden geregeld. Een zelfde toepassing geldt voor diensten die samenhangen met een werk van een dergelijke waarde.

Vaak is de waarde van de opdracht kleiner dan de hierboven genoemde waarde. In dit geval is nationale wetgeving van toepassing, namelijk het Besluit Aanbesteding van Werken 1973 (BAW)¹. Dit besluit is verder uitgewerkt in het Uniform

¹ Het is mogelijk dat het BAW binnenkort wordt afgeschaft. Het is echter juridisch niet mogelijk om hierop te anticiperen. De verplichting tot toepassing blijft onveranderd van kracht tot het moment dat genoemde afschaffing formeel rechtskracht heeft gekregen.

Aanbestedingsreglement 1986. Het BAW schrijft voor dat wanneer een private partij een subsidie, lening of garantie door de overheid wordt verstrekt ter financiering van een werk, deze verplicht is voor de uitvoering van dit werk een openbare aanbesteding of een aanbesteding met voorafgaande selectie te houden. Slechts onder beperkte voorwaarden kan van deze verplichting worden afgeweken. Voor diensten geldt geen verplichting op grond van het BAW.

2.14 Voorschotverlening

Op grond van artikel 12 van de Regeling kunnen aanvragers LASER verzoeken om een voorschotbetaling. Dit is van toepassing zowel bij een goedgekeurd voorbereidingsplan als bij een goedgekeurd uitvoeringsplan. Met name bij financieel omvangrijke projecten of projecten die een lange(re) looptijd hebben, kunnen voorschotten worden verstrekt. Het voorschot kan maximaal 80% van de subsidieverlening bedragen. De hoogte van het te verlenen voorschot wordt bepaald mede aan de hand van de volgende punten:

- de totale financiële omvang van het project;
- het inzicht dat is gegeven in de voortgang van uitvoering en daarmee de financieringsbehoefte;
- de bijbehorende betalingsritmes.

Bij de subsidieverlening stuurt LASER een voorschotformulier mee.

2.15 Afrekeningsbescheiden

Nadat, binnen de in de subsidieverlening vermelde indieningstermijn, de maatregelen zijn uitgevoerd (eindresultaat van een uitvoeringsplan) of nadat het voorbereidingsplan is uitgevoerd (dat al dan niet heeft geresulteerd in een uitvoeringsplan met begroting en bestek), kan de eindafrekening worden ingediend bij LASER.

De afrekeningsbescheiden omvatten ten minste:

- een *aanvraag tot subsidievaststelling*;
- een *eigen verklaring*, waarin u als beheerder verklaart dat de werkzaamheden overeenkomstig de subsidieverlening zijn uitgevoerd en dat ook voor het overige is voldaan aan het in de Regeling bepaalde (een formulier voor deze eigen verklaring is verkrijgbaar bij LASER);
- een *verantwoording van de kosten en baten* van de werkzaamheden en de gerealiseerde oppervlakte voorzien van een *accountantsverklaring*: een verklaring van een accountant-administratieconsulent of registeraccountant als bedoeld in artikel 393, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek, waaruit blijkt dat de maatregelen zijn uitgevoerd overeenkomstig de subsidieverlening.

Na ontvangst van de genoemde afrekeningsbescheiden wordt de subsidie vastgesteld en vindt de eindafrekening plaats. U ontvangt hiervan schriftelijk bericht.

2.16 Vervallen of wijzigen van het recht op een subsidie

Het recht op een subsidie vervalt of kan worden gewijzigd, indien blijkt dat:

- gehandeld wordt of is in strijd met de Regeling en/of de bij subsidietoezegging gestelde voorschriften;
- zodanige onjuiste of onvolledige informatie is verstrekt dat een andere beslissing op de aanvraag zou zijn genomen wanneer op dat moment wel de juiste en volledige informatie bekend zou zijn geweest.

In de hier genoemde gevallen kunnen eventueel uitbetaalde subsidies, vermeerderd met wettelijke rente, geheel of gedeeltelijk worden teruggevorderd.

Ook kan het recht op een subsidie worden ingetrokken of gewijzigd in de volgende gevallen:

- indien zich feiten of omstandigheden voordoen waarvan de aanvrager bij de vaststelling van de subsidieverlening redelijkerwijs niet op de hoogte kon zijn, en op grond waarvan de subsidie lager dan overeenkomstig de subsidieverlening zou zijn vastgesteld;
- indien de subsidieverlening onjuist was en de aanvrager dit wist of behoorde te weten;
- indien de werkzaamheden niet zijn voltooid binnen de in de beschikking aangegeven uiterlijke indieningstermijn. Uitstel is alleen mogelijk nadat daarvoor een schriftelijk gemotiveerd verzoek is ingediend en daarvoor van LASER schriftelijke goedkeuring is verkregen.

2.17 Bezwaarschrift

Tegen beschikkingen op grond van de Regeling kan bij LASER een bezwaarschrift worden ingediend. Indien een bezwaar wordt ingediend, moet dit binnen 6 weken na dagtekening van het besluit worden gezonden naar LASER (voor adres zie beschikking of zie paragraaf 2.9.1).

3 Status van de maatregelen en wijze van aanvragen

3.1 Inleiding

Effectgerichte maatregelen zijn uitsluitend gericht op bestrijding van de negatieve effecten van verzuring, vermisting (eutrofiëring) en/of verdroging. In tegenstelling tot inrichtingsmaatregelen hoeven effectgerichte maatregelen niet eenmalig te zijn, maar kan EGM-subsidie vaker voor eenzelfde terrein worden aangevraagd, bijvoorbeeld voor extra maaiwerk in schraalgraslanden.

Er zijn drie verschillende categorieën effectgerichte maatregelen:

1. reguliere maatregelen;
2. proefmaatregelen;
3. experimentele maatregelen.

In tabel 1 is de status (categorie) van de verschillende maatregelen per natuurdoeltype aangegeven (conform de tweede editie van het Handboek Natuurdoeltypen; Bal e.a., 2001).

De organisatorische procedure is erop gericht het initiatief tot projecten zoveel mogelijk bij de beheerder neer te leggen. Bij reguliere maatregelen en proefmaatregelen ligt het accent op **uitvoering** van maatregelen. Bij experimentele maatregelen ligt het accent voornamelijk op het **onderzoeken** van maatregelen. De status (categorie) van het project bepaalt wie aanvragen kunnen indienen en de wijze van indiening van de subsidieaanvraag bij LASER (zie tabel 1). Bij de beoordeling van de subsidie-aanvraag worden zowel de status van de maatregelen in tabel 1 als de toelichtende instructies over de maatregelen in hoofdstuk 5 in onderlinge samenhang betrokken.

In de volgende paragrafen wordt per categorie maatregelen informatie gegeven over planvormen, monitoringtypen, beheerderscategorieën, begeleiding door deskundigenteams, en aanvullende zaken die van toepassing zijn voor de verschillende maatregelcategorieën. Tabel 2 geeft hiervan een overzicht.

In paragraaf 3.6 wordt nader ingegaan op de twee typen monitoring die worden onderscheiden: beleidsmonitoring en onderzoeksmonitoring.

3.2 Reguliere maatregelen

3.2.1 Definitie

Reguliere maatregelen zijn maatregelen, waarvan inmiddels uit onderzoek is gebleken, dat ze enerzijds effectief zijn in de bestrijding van een of meerdere VER-thema's en dat ze tevens nauwelijks of geen ongewenste neveneffecten hebben. De reguliere status is nog niet aangetoond voor de fauna-aspecten.

3.2.2 Wie kan aanvragen?

Reguliere maatregelen kunnen bij LASER worden aangevraagd door zowel de grote terreinbeherende organisaties (Natuurmonumenten, DE LANDSCHAPPEN, Unie van Bosgroepen) als door particuliere eigenaren.

3.2.3 Plantype

In de meeste gevallen zal het bij 'reguliere maatregelen' gaan om de aanvraag van een *uitvoeringsplan* waarvan onderdeel uitmaken: het technisch vooronderzoek, het opstellen van het uitvoeringsplan/bestek en de uitvoering. De beheerder kan het project zelf voorbereiden (kosten niet subsidiabel) of dit uitbesteden aan een advies- of ingenieursbureau. In bijzondere gevallen kan ook een voorbereidingsplan worden aangevraagd.

Tabel 2. Planvormen, monitoringtypen, beheerderscategorieën en DT-begeleiding per maatregelcategorie

Status maatregel	Planvorm		Monitoringtype		Eigenaren/beheerders		Begeleiding door DT
	voorbereidingsplan	uitvoeringsplan	beleidsmonitoring	onderzoeksmonitoring	grote N-beheerders	particulieren	
Regulier	soms	ja	ja (*)	nee	ja	ja	nee
Proef	ja	ja	ja	soms	ja	nee	soms
Experimenteel	ja	ja	nee	altijd	ja	ja	altijd

(*) met uitzondering van particulieren

Voorwaarden

Voor reguliere maatregelen is het niet noodzakelijk, dat er begeleiding door deskundigen van een OBN-deskundigenteam plaats vindt.

Monitoring

Bij reguliere maatregelen is beleidsmonitoring verplicht voor de grote terreinbeherende organisaties, de particuliere beheerder hoeft geen aanvraag voor monitoring te doen. Het doel van deze monitoring is, inzicht te krijgen in de beleidseffecten van de Regeling EGM. Voor de te meten parameters en meetfrequenties wordt verwezen naar het Monitoringprotocol EGM 2000 of de opvolger daarvan.

3.3 Proefmaatregelen

Definitie

Proefmaatregelen zijn maatregelen waarvan nog niet zeker is dat ze de VER-thema's effectief bestrijden, en/of maatregelen waarvan nog niet duidelijk is of er risico's aan kleven. Wel zijn er (sterke) aanwijzingen, dat de maatregel netto positief zal werken.

Wie komt voor subsidie in aanmerking?

Vanwege het complexere karakter van deze maatregelen en de mogelijke risico's, die er aan verbonden kunnen zijn, wordt subsidie voor proefprojecten in principe uitsluitend verleend aan de grote terreinbeherende organisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, DE LANDSCHAPPEN, Unie van Bosgroepen).

Plantype

Bij de aanvragen betrekking hebbend op proefmaatregelen kan het zowel om een voorbereidingsplan gaan als om een concreet uitvoeringsplan. In beide gevallen kan het gewenst zijn, vanwege de status van de maatregelen, extra (wetenschappelijk) advies in te winnen, dan wel extra vooronderzoek te laten uitvoeren.

Voorwaarden

De OBN-deskundigenteams hebben de mogelijkheid om een beoordeling of advies te geven over (een deel van) de proefprojecten.

Monitoring

Bij proefmaatregelen kan naast beleidsmonitoring ook sprake zijn van aanvullende onderzoeksmonitoring.

Evenals bij de projecten met reguliere maatregelen is beleidsmonitoring verplicht.

Hierbij moet het dan geldende monitoringprotocol gevolgd worden.

Daarnaast kan er voor een deel van de projecten onderzoeksmonitoring worden uitgevoerd. De inhoud van de onderzoeksmonitoring wordt bepaald door de OBN-deskundigenteams onder verantwoordelijkheid van het Expertisecentrum LNV. De deskundigenteams kunnen voor het jaar 2001 een collectieve aanvraag doen voor de **onderzoeksmonitoring** van de door LASER goedgekeurde projecten, in te dienen bij

het Expertisecentrum LNV. Deze aanvraag dient in nauw overleg met de beheerder te zijn opgesteld.

3.4 Experimentele maatregelen

Definitie

Experimentele maatregelen zijn nieuwe maatregelen, waarvan nog niet eerder op praktijkschaal is uitgetest of ze enerzijds effectief zijn en anderzijds of ze geen ongewenste neveneffecten opleveren. In tegenstelling tot de proefprojecten is dan ook nog niet bekend of de maatregel netto positief zal werken.

Wie komt voor subsidie in aanmerking?

Experimentele maatregelen worden bedacht door een Deskundigenteam, maar eventueel ook door terreineigenaren/beheerders. Experimentele maatregelen zijn alleen subsidiabel indien zij passen binnen onderzoek dat door Deskundigenteams wordt begeleid. Dit betekent dat subsidie voor de uitvoering van experimentele maatregelen alleen door beheerders kan worden aangevraagd bij LASER, wanneer het betreffende terrein en de voorgestelde experimentele maatregel voorkomt op de vastgestelde lijst van experimentele projecten van het betreffende Deskundigenteam. In principe kunnen experimentele maatregelen zowel op terreinen van grote terreinbeherende organisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, DE LANDSCHAPPEN, Unie van Bosgroepen) als op terreinen van particulieren worden uitgetest door een Deskundigenteam.

Plantype

Bij de aanvragen die betrekking hebben op experimentele maatregelen kan het zowel om een voorbereidingsplan gaan als om een concreet uitvoeringsplan. In beide gevallen kan het gewenst zijn, vanwege de status van de maatregelen, extra (wetenschappelijk) advies in te winnen, dan wel extra vooronderzoek te laten uitvoeren.

Voorwaarden

De experimentele maatregel, waarvoor de terreineigenaar/beheerder subsidie aanvraagt, dient vermeld te zijn op de vastgestelde lijst van experimentele projecten van het betreffende Deskundigenteam. Die lijst omvat een opsomming van experimentele maatregelen en van terreinen, waarin het Deskundigenteam die maatregelen onderzoekt of wil gaan onderzoeken. De aanvraag dient vergezeld te gaan van een positief advies van het Deskundigenteam. Zonder een bijgesloten goedkeuring van het betreffende Deskundigenteam wordt een subsidieaanvraag bij LASER voor de uitvoering van experimentele maatregelen afgewezen.

Monitoring

Monitoring van experimentele maatregelen betreft uitsluitend onderzoeksmonitoring, die plaats vindt onder begeleiding van een OBN-deskundigenteam en wordt uitgevoerd door universiteiten en/of andere instituten in opdracht van het Expertisecentrum LNV. Hiervoor kan geen subsidie worden aangevraagd door de terreineigenaar/beheerder.

3.5 Overige opmerkingen

De grijze vakjes in tabel 1

In tabel 1 is in diverse cellen geen status (regulier, proef- of experimenteel) aangegeven: de grijze vakjes. Subsidie voor deze maatregelen bij uitvoeringsplannen is in de betreffende natuurdoeltypen alleen mogelijk in bijzondere gevallen en na positief advies van het betreffende DT. Voor vooronderzoeken en voorbereidingsplannen geldt, dat subsidie voor d grijze vakjes wel mogelijk is, ook zonder DT-advies.

Dubbelstatus in tabel 1

In een aantal witte vakjes in tabel 1 is zowel de proef- als experimentele status aangegeven (P/E). Voor deze maatregelen geldt dat ze nog in onderzoek zijn door de Deskundigenteams (experimenteel) maar dat ze wel al door de grote terreinbeherende organisaties als proefmaatregel kunnen worden aangevraagd. Voor enkele maatregelen geldt de dubbelstatus R/E (regulier/experimenteel). In deze gevallen geven de voetnoten aan in welke situatie welke status geldt.

3.6 Monitoring

Monitoring is het in de tijd volgen van ontwikkelingen. In het kader van de Regeling EGM worden twee typen monitoring onderscheiden: beleidsmonitoring en onderzoeksmonitoring.

bij **beleidsmonitoring** gaat het om monitoring van de beleidseffecten van de Regeling EGM. Deze informatie is bedoeld om op het niveau van beleid, bestuur en politiek te laten zien wat met het Overlevingsplan Bos en Natuur wordt bereikt. Dit is niet alleen van belang om verantwoording af te kunnen leggen over het OBN-budget, maar ook om de continuïteit van het OBN veilig te stellen. Beleidsmonitoring is in 1999 ingegaan. Vanaf die tijd worden alle nieuwe EGM-projecten van de grote terreinbeheerders op uniforme wijze gemonitord volgens het Monitoringprotocol EGM 1999 resp. 2000 (IKC Natuurbeheer, C.M.A. Hendriks e.a.).

- **onderzoeksmonitoring** betreft monitoring naar aanleiding van onderzoeksvragen, onder meer over mogelijke risico's van de maatregelen. Bij onderzoeksmonitoring van experimentele maatregelen gaat het om de monitoring van de effectiviteit en mogelijke risico's van nieuwe maatregelen. Bij onderzoeksmonitoring van proefmaatregelen gaat het om aanvullende onderzoeksvragen bij maatregelen, waarvan deskundigen op basis van jarenlang onderzoek concluderen dat de maatregelen effectief zijn, waarbij er desondanks aanvullende vragen zijn, bijvoorbeeld over de effectiviteit op de langere termijn (onder aanhoudende milieudruk) of ongewenste neveneffecten op bijvoorbeeld de fauna.

Onderstaand wordt nadere informatie gegeven over de twee typen monitoring. In tabel 3 zijn de belangrijkste punten samengevat.

Omdat de wijze van monitoren thans nog in ontwikkeling is, worden nieuwe monitoringactiviteiten sinds 1999 niet via de Regeling EGM gesubsidieerd, maar wordt hiervoor een opdracht verleend door het EC-LNV, waarbij een vergoeding van 100% van de kosten geldt. Via de Regeling EGM worden alleen enkele monitoringactiviteiten gesubsidieerd waarvoor al voor 1999 verplichtingen zijn aangegaan.

Tabel 3. Overzicht onderscheid tussen beleidsmonitoring en onderzoeksmonitoring

	Beleidsmonitoring	Onderzoeksmonitoring
meetdoel	verantwoording besteding OBN-geld	kennisontwikkeling over lange-termijn-effecten van maatregelen
aard van de monitoring	representatief voor OBN	specifiek voor onderzoeksvraag
wat meten	ontwikkelingen in behandelde terreinen (biotiek, procesparameters, abiotiek c.q. indicatorsoorten)	effecten van maatregelen (oorzaak-gevolg-relaties)
wanneer meten	voorafgaand aan en na uitvoering van de maatregelen	afhankelijk van de onderzoeksvraag
welke maatregelen	regulier en proef	proef en experimenteel
welke terreinen: hogere planten	alle terreinen	selectie van terreinen
welke terreinen: fauna, proces en abiotiek c.q. indicatorsoorten	steekproef terreinen	selectie van terreinen
hoe meten	volgens protocol 2000 (of opvolger daarvan)	maatwerk (protocol voorzover mogelijk)
bijdrage: aard en kader	opdracht; financiering uit OBN-budget	opdracht; financiering uit OBN-onderzoeksbudget
bijdrage: omvang	100% van de kosten	100% van de kosten
wie kan aanvragen	de terreinbeherende organisaties	particulieren en terreinbeherende organisaties
aanvragen bij	Expertisecentrum LNV	Expertisecentrum LNV
rol DT bij planvorming	advies over protocol	opstellen monitoringplan per terrein
rol DT bij uitvoering	Geen	begeleiding
uitvoerder	eigenaar/beheerder of extern bureau	onderzoeksinstituut

3.6.1 Beleidsmonitoring

De beleidsmonitoring wordt door de eigenaar/beheerder uitgevoerd, of onder diens begeleiding door een extern bureau. De monitoring wordt zó opgezet dat deze zoveel mogelijk aansluit bij de monitoring die in het kader van regulier beheer veelal in terreinen wordt uitgevoerd. De op te nemen gegevens worden zo eenvoudig mogelijk gehouden en er wordt geen 'onnodige' informatie verzameld: de monitoring mag z'n doel niet voorbijschieten.

Voor beleidsmonitoring die via de Regeling EGM wordt gesubsidieerd wordt 95% van de kosten vergoed, voor beleidsmonitoring waarvoor een opdracht wordt verleend door het EC-LNV wordt 100% van de kosten vergoed.

Voor welke projecten?

Beleidsmonitoring is van toepassing op alle projecten waarin reguliere maatregelen en/of proefmaatregelen worden uitgevoerd.

Wat moet gemeten worden, waar en hoe vaak?

Voor de beleidsmonitoring dient het dan geldende monitoringprotocol te worden gehanteerd. Dit protocol kan via het EC-LNV worden aangevraagd. Het protocol beschrijft precies welke soorten (plant/dier), met welke methode, hoe vaak etc. gemeten moeten worden.

Procedure

Nieuwe activiteiten op het gebied van beleidsmonitoring worden niet gesubsidieerd via LASER, maar verlopen via het EC-LNV in de vorm van een opdracht. De terreinbeherende organisaties krijgen van het EC-LNV een verzoek om offerte aan het EC-LNV uit te brengen voor beleidsmonitoring.

In deze offerte-aanvraag is aangegeven:

- welke protocol moet worden gevolgd;
- welke projecten op welke onderdelen moeten worden gemonitord. Hiertoe is waar nodig een steekproef getrokken uit de aangevraagde projecten.

Op basis hiervan brengen de beheerders offerte uit aan het EC-LNV (1 offerte per organisatie) voor de beleidsmonitoring. LASER verstrekt hierop een opdracht, die alleen geldt voor de goedgekeurde projecten van de aanvraag. Indien in steekproeven opgenomen projecten worden afgekeurd, dan kan voor deze projecten in overleg een vervangend project worden geselecteerd.

Na afloop van de monitoring dienen de meetgegevens te worden gerapporteerd aan het EC-LNV.

De OBN-deskundigenteams hebben bij de beleidsmonitoring alleen een adviesrol bij de samenstelling van het monitoringprotocol.

3.6.2 Onderzoeksmonitoring

De onderzoeksmonitoring vraagt om maatwerk, waarbij per project of groep van projecten gekeken moet worden wat onderzocht en hoe dit moet gebeuren. Dit betekent een zware rol van de deskundigenteams. Bij onderzoeksmonitoring gaat het om veelal om meer gespecialiseerde monitoring, die het beste door een onderzoeksinstituut kan worden uitgevoerd. Uiteraard is het in sommige gevallen mogelijk, dat (onderdelen van) de onderzoeksmonitoring door de eigenaar/beheerder worden uitgevoerd, bijvoorbeeld bij overlap met beleidsmonitoring.

Voor welke projecten?

Onderzoeksmonitoring heeft betrekking op (een selectie van) de projecten met proef- en experimentele maatregelen.

Wat moet gemeten worden, waar en hoe vaak?

Terwijl de vragen bij de beleidsmonitoring relatief simpel en eenduidig zijn hebben we bij de onderzoeksmonitoring te maken met een enorme diversiteit aan onderzoeksvragen. Onderzoeksmonitoring is daarom maatwerk; er wordt geen protocol voor onderzoeksmonitoring opgesteld. Het OBN-deskundigenteam stelt in overleg met de eigenaar/beheerder een monitoringadvies op. Hierbij wordt nadrukkelijk gekeken welk deel van de monitoring door de beheerder zelf en wat door anderen gemeten moet worden.

Procedure

In de procedure voor de onderzoeksmonitoring neemt het OBN-deskundigenteam een prominente rol in. Het OBN-deskundigenteam selecteert de projecten met proefmaatregelen die voor onderzoeksmonitoring in aanmerking komen, en geeft vervolgens een monitoringadvies of monitoringplan aan het Expertisecentrum LNV. Vervolgens geeft het Expertisecentrum LNV na overleg met de eigenaar/beheerder opdracht aan een instituut voor de uitvoering van de onderzoeksmonitoring. Over de onderzoeksmonitoring wordt gerapporteerd aan het Expertisecentrum LNV dat verantwoordelijk is voor de verdere verwerking, interpretatie, evaluatie en rapportage.

4 Standaardbeschrijving

4.1 Opbouw

Het is van belang bij het opstellen van een aanvraag een aantal gegevens in de vorm van een 'standaardbeschrijving' vast te leggen op het aanvraagformulier. Het betreft:

- de uitgangssituatie;
- de diagnose;
- de kansrijkdom;
- het doel of streefbeeld;
- de voorgestelde maatregelen;
- monitoring.

Dit onderdeel van de handleiding dient als leidraad bij het indienen van een volledige en duidelijke aanvraag voor de voorbereiding en de uitvoering van EGM-maatregelen. Er worden richtlijnen gegeven voor een eenduidige waarneming, bemonstering en analyse bij de indiening van de aanvraag. Verderop in de tekst wordt hier op ingegaan.

Het staat de aanvrager vrij om een aanvraag in te dienen die is vergezeld van een 'op eigen houtje of kosten' verricht vooronderzoek. Indien het (voor)onderzoek is uitgevoerd ter onderbouwing van de aanvraag, maar geen integraal onderdeel uitmaakt van de aanvraag, wordt dit onderzoek beschouwd als gemaakt 'op eigen houtje of kosten'. Het zal dan niet kunnen worden gesubsidieerd, ook niet in een later stadium.

De standaardbeschrijving beoogt op een reproduceerbare wijze een beschrijving te geven van het herstelproject. De beschrijving is van belang voor een inhoudelijke beoordeling van het projectvoorstel.

De elementen uit de standaardbeschrijving zijn:

- een beschrijving van de **uitgangssituatie**, waarin de huidige toestand van het terrein wordt beschreven in termen van terreintype, bodem, waterhuishouding, karakteristieke flora, fauna en vegetatie en het tot nu toe gevoerde beheer;
- een **diagnose**, die zich richt op het in beeld brengen van ongewenste veranderingen in uw terrein die niet passen binnen de beheersdoelstelling van het terrein. Historische gegevens en (recent) onderzoek of resultaten daarvan over het terrein zijn hierbij van betekenis;
- een beschrijving van de **kansrijkdom**, waarin een beeld wordt gegeven van de mogelijkheden die er zijn voor een succesvol herstel.

De beschrijving van uitgangssituatie, diagnose en kansrijkdom noemen we tezamen de *'toets vooraf'*.

- de **doelstelling** geeft aan wat met het herstelproject wordt beoogd. Deze doelstelling dient zo veel mogelijk specifiek en meetbaar te zijn;
- de **maatregelen** kunt u soms al selecteren op basis van de diagnose, de kansrijkdom en de doelstelling;

In de paragrafen 4.2 t/m 4.4 wordt nader ingegaan op de uitgangssituatie en de aspecten waar de aanvrager rekening mee moet houden. Op de monitoring is al nader ingegaan in paragraaf 3.6. NB: Nieuwe activiteiten op het gebied van

beleidsmonitoring worden niet gesubsidieerd via LASER, maar verlopen via het EC-LNV in de vorm van een opdracht.

4.2 Beschrijving uitgangssituatie

In de projectaanvraag is het van groot belang de uitgangssituatie goed te beschrijven. Zonder deze beschrijving is een goede beoordeling van de aanvraag onmogelijk. Beschrijf zowel de abiotische gesteldheid (bodem en waterhuishouding) als de biotische gesteldheid (flora, fauna en vegetatie) en het beheer de genoemde aspecten zo volledig mogelijk.

Ga in uw beschrijving tenminste in op de volgende aspecten:

- ligging en oppervlakte;
 - abiotische terreinkenmerken;
 - biotische terreinkenmerken;
 - beheer: doelstelling en maatregelen.
- Maak eventueel gebruik van inventarisatiegegevens uit uw beheersplan of andere bronnen. U kunt deze ook als bijlage toevoegen. Betrek in uw beschrijving de omgeving van het bos- of natuurterrein voor zover deze voor de diagnose, het bepalen van de kansrijkdom en het formuleren van de projectdoelstelling relevant zijn. De aspecten van de vraag worden hieronder kort toegelicht, waarbij enkele handreikingen worden gegeven om de beschrijving te maken.

Ligging en oppervlakte

De gegevens over ligging, oppervlakte en terreintype zijn van belang voor het opvragen of raadplegen van thematische kaarten en voor het opsporen van historische natuurwetenschappelijke gegevens:

- **ligging terrein:** geef een begrenzing aan op een kaartbijlage (bijvoorbeeld een beheerskaart of eventuele detailkaarten);
- **oppervlakte totale terrein** (ha);
- **oppervlakte waar herstelmaatregelen** gewenst zijn (ha).

Abiotische terreinkenmerken

Op het moment van de aanvraag kan in de meeste gevallen worden volstaan met aanwezige gegevens over de abiotische situatie. Gevraagd worden een typering van:

- **bodem:** bodemsubgroepen (typering volgens Bodemkaart met eenheid conform legenda).
- **waterhuishouding:** oppervlaktewater
 - trofiegraad (voedselrijkdom);
 - peilfluctuaties, droogvallen water e.d.;
 - zuurgraad en basenverzadiging;
 - aanwezigheid watergangen met doorvoerfunctie.
- **waterhuishouding:** grondwater
 - grondwatertrappen (van bodemkaart, mogelijk verouderd);
 - type grondwatersysteem (kwel, inzigging, intermediair);
 - kwelindicatie (roest, bij vorst blijft water open, kwelplanten).

Raadpleeg voor informatie over bodem en water het onderdeel 'inventarisatie' van uw beheersplan, de Bodemkaart van Nederland (schaal 1:50.000, resp. 1:250.000) en/of eventueel kaarten van bijvoorbeeld het waterschap. Vermeldt de gebruikte bronnen.

Biotische terreinkenmerken

Vastlegging van de biotische uitgangssituatie is in alle gevallen noodzakelijk. Het betreft hier een beschrijving van de actuele waarden, waar mogelijk of nodig onderbouwd met (eigen) onderzoeksgegevens; historische gegevens kunnen bij de diagnose vermeld worden.

- vermeldt het **natuurdoeltype** aan de hand van de indeling van tabel 1 .
- **bossamenstelling:** geef bij bossen aan welke boomsoorten en mengingen van boomsoorten het betreft en of de groeiplaats op basis van de gangbare groeiplaatsclassificatie geschikt is voor deze boomsoorten.

- **flora:** geef aan in hoeverre kwaliteitsindicatoren voorkomen in het terrein, zoals zeldzame en karakteristieke soorten hogere planten, mossen, korstmossen, paddestoelen of diatomeeën.
- **fauna:** geef aan in hoeverre karakteristieke en bijzondere soorten zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën, spinnen, insecten of andere dieren voorkomen die met het oog op herstelmaatregelen relevant zijn. Het voorkomen van bepaalde diersoorten kan een beperking vormen of de maatregelen kunnen zich juist richten op versterking van de aanwezige populaties.

Beheer

- **beheersdoelstelling:** formuleer kort de beheersdoelstelling van het betreffende terrein.
- **reguliere beheersmaatregelen:** beschrijf kort de daarbij behorende reguliere beheersmaatregelen van de afgelopen vijf à tien jaar.
- **herstelmaatregelen:** geef aan of in het terrein eerder herstelmaatregelen zijn uitgevoerd, ook als deze maatregelen buiten het kader van EGM zijn uitgevoerd. Beschrijf de maatregelen en resultaten kort.

4.3 Aandachtspunten voor de aanvrager

4.3.1 Verontreinigingen

In de praktijk blijkt een deel van het slib, plagsel e.d. uit natuurterreinen (ernstig) te zijn verontreinigd met bijvoorbeeld zware metalen. Die kunnen er in een (ver) verleden terecht zijn gekomen via de lucht of via grond- of oppervlaktewater. Het verwijderen van chemisch verontreinigd organisch materiaal kan heel duur zijn. Daarom is het in alle gevallen, waarin organisch materiaal moet worden verwijderd, noodzakelijk dat vóóraf al duidelijk is, of er sprake is van verontreiniging. De resultaten van dit vooronderzoek dienen bij de aanvraag te worden gevoegd. Tevens moet de aanvrager inzichtelijk maken, wat het verwijderen van het materiaal ongeveer gaat kosten. Door LASER zal worden beoordeeld, of de kosten opwegen tegen de mogelijke ecologische effecten van de maatregel. Per provincie kunnen andere eisen worden gesteld aan de verwerking van min of meer verontreinigd slib. Ook kan het in bepaalde provincies noodzakelijk zijn, dat u voor het verwijderen van slib een ontgrondingsvergunning aanvraagt. Informeer hier tijdig naar bij de provincie of een adviesbureau.

4.3.2 Archeologische waarden

Het uitvoeren van EGM-maatregelen in archeologisch waardevolle terreinen kan ernstige schade aan die waarden veroorzaken. Door vertrapping door vee na inrichting van een terrein t.b.v. begrazing kunnen bijvoorbeeld hellingen versneld eroderen en op natte plaatsen kunnen diepe pootindrukken ontstaan. In dergelijke terreinen dient begrazing dan ook te worden beperkt tot relatief vlakke terreindelen en dienen in ieder geval de steilste hellingen te worden vermeden. Ook is het in dergelijke omstandigheden gewenst om van nature natte stukken, zoals venoevers en venige of moerige laagten, uit te rasteren. Datzelfde geldt ook voor bijvoorbeeld grafheuvels. Drenk- en voederplaatsen kunnen beter worden gesitueerd in reeds verstoorde delen van het terrein.

Ook plaggen kan negatief uitpakken voor in het terrein aanwezige archeologische waarden. Daar waar dergelijke waarden (vermoedelijk) aanwezig zijn, dient plaggen bij voorkeur niet handmatig te worden uitgevoerd, omdat handmatig plaggen onregelmatiger en vooral dieper in de bodem ingrijpt dan machinaal plaggen. Bij machinaal plaggen is het in dergelijke situaties van groot belang, om de te plaggen diepte regelmatig in het veld vast te stellen en kleine oppervlakten/eenheden te plaggen. Aanbevolen wordt, in archeologisch waardevolle terreinen tenminste een deel van de A1-horizont in het terrein aanwezig te laten, omdat de A2-horizont vanwege een losse structuur gevoeliger voor erosie is.

Plagmachines kunnen diepe sporen in de bodem veroorzaken en dat moet in archeologisch waardevolle terreinen zoveel mogelijk worden voorkomen. Dergelijke sporen kunnen op zich al archeologische waarden beschadigen, maar op hellingen

kunnen dergelijke sporen ook nog eens als stroomgeultjes gaan fungeren voor omlaag stromend regenwater, hetgeen tot sterke erosie en nog meer schade aan archeologische waarden kan leiden. Bij het plaggen dient dan ook zoveel mogelijk parallel aan de hoogtelijnen te worden gewerkt. Dit heeft tevens als voordeel, dat op deze wijze steeds gelijke morfologische eenheden worden afgewerkt, met een grotere kans op een egale dikte van de te plaggen laag, alsmede een verkleining van de kans op nivellering van het reliëf. Steile hellingen in archeologisch waardevolle terreinen dienen in het geheel niet machinaal te worden geplagd. Wellicht kunnen ze wel worden gemaaid of gechopperd. In voorkomende gevallen wordt men geadviseerd, daarover contact op te nemen met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) (zie bijlage 2 voor het adres).

Wanneer bomen of struiken moeten worden verwijderd uit een archeologisch waardevol terrein, alvorens machinaal te kunnen plaggen, dan dienen ze te worden gekapt in plaats van geroid; het verwijderen van wortelkluiten houdt namelijk een ernstige verstoring van de bodem in. In dergelijke terreinen is het ook van belang, niet alle te verwijderen bomen en struiken in één keer te kappen. Daardoor kan de wind namelijk te veel vat krijgen op de kale bodem die door het plaggen ontstaat. Dat kan weer leiden tot sterke (wind)erosie.

Voor méér informatie over met name de invloed van heideplaggen op de archeologische waarde van heiden zie het rapport "Heide en archeologie"².

Ook vennen kunnen een hoge archeologische waarde bezitten. Het gros van de Nederlandse vennen is ontstaan aan het eind van de laatste ijstijd of kort daarna, globaal zo'n 10.000 jaar geleden. Het waren veelal eeuwen lang meertjes, vóórdat ze verlandden en later door de mens werden uitgeveend. Die meertjes hebben grote aantrekkingskracht gehad op de prehistorische mens. Regelmatig zijn dan ook in de directe omgeving van vennen sporen van de prehistorische mens gevonden; vuurstenen, artefacten, soms ook grondsporen en haardkuilen of begravingen uit latere prehistorische perioden. In de vennen zelf kunnen depotvondsten worden gedaan; bewust door de prehistorische mens in het ven gedeponeerde artefacten. Om eventueel aanwezige archeologische waarden te ontzien is het raadzaam om ruim vóór het uitvoeren van werkzaamheden in en rondom vennen contact op te nemen met de ROB, die desgevraagd advies uitbrengt over eventueel noodzakelijk archeologisch vooronderzoek. Tijdens zo'n onderzoek, dat doorgaans door derden wordt uitgevoerd in opdracht van de terreinbeheerder, worden archeologische waarden in beeld gebracht en wordt geadviseerd welke EGM-maatregelen mogelijk zijn en welke niet.

4.3.3 Archiefwaarden van veen

In veenlagen is de geschiedenis van de vegetatie en het klimaat vastgelegd. Die lagen zijn in feite archieven, in de vorm van fossiel stuifmeel, zaden, mosresten, dierlijke resten etc. Met dit archief kunnen deskundigen het verleden reconstrueren. Jammer genoeg zijn veel paleo-ecologische archieven door de mens verloren gegaan door bijvoorbeeld veenwinning voor de brandstofvoorziening. Daarom moeten we zuinig zijn op wat er nog rest aan dergelijke archieven. Het beschikbaar houden van voldoende veenarchieven per regio is dan ook een factor van belang bij de beoordeling van aanvragen voor EGM-subsidie. In gevallen, waarin de aanwezigheid van een paleo-ecologisch archief waarschijnlijk of zelfs zeker is, moet deskundig advies worden ingewonnen voordat er plannen worden gemaakt, die kunnen leiden tot onherstelbare schade. Deskundigheid is te vinden bij het bestuur van de Palynologische Kring van het Koninklijk Nederlands Geologisch Mijnbouwkundig Genootschap. De subsidiegever streeft er naar, in samenspraak met de terreinbeheerders en deskundige palynologen, archief-vernietiging zoveel mogelijk te voorkomen.

Er is overigens nog een andere reden om te (laten) onderzoeken welke ouderdom het veen heeft, dat men wil verwijderen. Er moet namelijk sprake zijn van een VER-thema, d.w.z. men mag alleen veen verwijderen, dat recent is ontstaan onder invloed van verdroging, verzuring en/of eutrofiëring. En daarbij horen geen veenafzettingen uit de Middeleeuwen of het einde van de laatste ijstijd!

² Kimmenaede, O.H.A.J. van, 1992. Heide en archeologie. De invloed van het plaggen van heideterreinen op het archeologisch bodemarchief. Raap-rapport 61. Raap archeologisch adviesburo B.V., Zeeburgerdijk 54, 1094 AE Amsterdam, tel. 020-4634848.

4.3.4 Fauna

In de beginjaren van het Overlevingsplan Bos en Natuur werd vooral gezocht naar effectieve maatregelen voor herstel van vegetaties, die waren aangetast door de VER-thema's verzuring, vermesting en - later - verdroging. Wanneer er vanuit floristisch en vegetatiekundig oogpunt geen ongewenste neveneffecten optraden, dan werden maatregelen 'regulier' verklaard, wanneer ze de VER-thema's effectief bleken te bestrijden.

In die periode werd nauwelijks rekening gehouden met de fauna. Sinds enkele jaren worden ook faunistische gegevens betrokken bij de beoordeling van EGM-maatregelen en is er een Deskundigenteam Fauna werkzaam. Daarbij is gebleken, dat er aan alle typen maatregelen – óók reguliere – risico's kunnen kleven voor bepaalde diergroepen. Om die risico's in beeld te brengen en te beperken is besloten om allereerst aan alle bestaande en nog op te richten Deskundigenteams een fauna-deskundige toe te voegen, die tevens lid is van het Deskundigenteam Fauna. Deze deskundigen moeten er voor zorgen, dat fauna-aspecten zoveel mogelijk mee worden gewogen bij het onderzoek van de verschillende Deskundigenteams.

Daarnaast onderzoekt het Deskundigenteam Fauna steekproefsgewijs, wat de invloed van maatregelen op de fauna is. Dit onderzoek kan in een later stadium leiden tot aanpassing van die maatregelen, bijvoorbeeld door het stellen van nadere voorschriften aan de uitvoering ervan.

Om in de tussentijd de risico's voor de fauna zoveel mogelijk te beperken, kunt u advies vragen bij het Deskundigenteam Fauna (zie bijlage 2 voor het adres).

5 Beschrijving maatregelen

5.1 Inleiding

Effectgerichte maatregelen zijn gericht op bestrijding van de negatieve effecten van de VER-thema's *verzuring*, *vermesting (eutrofiëring)* en/of *verdroging* in bossen en natuurterreinen. Ze kunnen worden aangevraagd voor de in paragraaf 2.2 genoemde terreintypen, die zijn vertaald naar de ecosystemen die in tabel 1 zijn genoemd. In tabel 1 en/of de paragrafen 3.2 t/m 3.5 zijn de verschillende maatregelen aangegeven, hun status en de bijbehorende procedure ten aanzien van de subsidieaanvraag en de monitoring.

Er is een belangrijk verschil tussen effectgerichte maatregelen (in de zin van de Regeling EGM) en Beheersmaatregelen en Inrichtingsmaatregelen (in de zin van de Subsidieregeling natuurbeheer 2000):

- effectgerichte maatregelen zijn gericht op herstel van een ter plekke bestaand natuurdoeltype (bijvoorbeeld: door plaggen herstellen van een vergraste heide);
- beheersmaatregelen betreffen die maatregelen die regulier worden uitgevoerd om een bestaand natuurdoeltype te handhaven (bijvoorbeeld: begrazing van heide);
- inrichtingsmaatregelen worden genomen om ter plekke een nieuw natuurdoeltype aan te leggen (bijvoorbeeld: aanleg van een heideterrein op voormalige landbouwgrond).

Bovenstaande voorbeelden zullen duidelijk zijn, soms is het onderscheid subtieler. Onderstaande drie voorbeelden kunnen verder verduidelijken wat het onderscheid tussen de drie typen maatregelen is.

- het opengraven van als gevolg van VER-thema's *versneld verlande* petgaten is bijvoorbeeld een effectgerichte maatregel, terwijl het reguliere onderhoud van *verlandende* petgaten een beheersmaatregel is, en het graven van *nieuwe* petgaten (op plekken waar eerder geen petgat voorkwam) als een inrichtingsmaatregel moet worden beschouwd.
- het (middels plaggen) verwijderen van een vegetatie van Bochtige Smele van een ten gevolge van VER-thema's versneld dichtgegroeid stuifzand, om daar weer stuifzand terug te krijgen, is een effectgerichte maatregel, maar het verwijderen van aangeplante dennenbossen, om stuifzand terug te krijgen, is géén effectgerichte maatregel. De eerstgenoemde grasmat is namelijk een gevolg van VER-thema's, de aanwezige dennen van het tweede voorbeeld niet.
- maaien van blauwgraslanden is in principe een reguliere beheersmaatregel, maar indien als gevolg van vermesting via lucht of grondwater extra maaibeurten nodig zijn om het blauwgrasland te herstellen of te handhaven, dan kunnen die extra maaibeurten worden opgevat als EGM-maatregelen.

Over het herstel van vennen is recent een brochure verschenen waarmee de beheerder stapsgewijs het optimale pakket aan maatregelen kan bepalen. Deze brochure 'Sleutelen aan vennen' is verkrijgbaar bij het Expertisecentrum LNV (zie bijlage 2 voor het adres).

In de volgende paragrafen worden de volgende maatregelen nader beschreven (het nummer achter de maatregel komt overeen met het nummer in tabel 1):

- afvoer van organisch materiaal: plaggen [1], branden [2], chopperen [3], maaien [4], baggeren [5];
- geschikt maken voor begrazing [6];

- toevoegen van basische stoffen (bufferstoffen) [7];
- toedienen van nutriënten [8];
- verbeteren hydrologische situatie [9];
- aanpassing van de bosvegetatie: dunning [10], structuurverbetering [11] en omvorming [12];
- morfologie [13];
- toevoer diasporen en faunamateriaal [14]; en
- beheer voedselketen [15].

5.2 Afvoer van organisch materiaal

5.2.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt ingegaan op enkele algemene aspecten van de verschillende maatregelen die gericht zijn op de afvoer van organisch materiaal.

In de paragrafen 5.2.2 t/m 5.2.6 wordt nader ingegaan op de verschillende maatregelen.

Definitie

Onder afvoer van organisch materiaal wordt verstaan het (gedeeltelijk) afvoeren van bovengrondse delen van planten, met daarin aanwezige nutriënten en organische stof of het verwijderen van de bodemlaag (bij plaggen). Binnen de Regeling EGM passen de volgende maatregelentypen:

- **maaïen** (en afvoeren), waarbij het bovengrondse deel van de vegetatie (gedeeltelijk) wordt verwijderd (en afgevoerd). Ook het verwijderen van bosopslag valt hieronder.
- **branden**, waarbij de vegetatie en op de bodem liggend plantaardig materiaal worden verteerd maar niet afgevoerd.
- **chopperen**, waarbij zoveel mogelijk vegetatie en een deel van het strooisel wordt verwijderd en afgevoerd d.m.v. diep wegmaaïen van de vegetatie. Chopperen is dus een vorm van diep maaïen of ondiep plaggen.
- **plaggen**, waarbij de vegetatie en het organische deel van het bodemprofiel (dus tot op de minerale bodem) worden verwijderd en afgevoerd. Afhankelijk van de dikte van de organische laag kan de diepte waarop geplagd wordt dus variëren. Plaggen is de meest rigoureuze vorm van afvoer van nutriënten en heeft als bijkomend effect dat bij natte terreinen de wortelzone dicht bij het grondwater wordt gebracht
- **baggeren** is het verwijderen van een organische sliblaag in oppervlaktewateren. Bij baggeren als effectgerichte maatregel gaat het alleen om het verwijderen van weeslib en van recent veen dat ontstaan is onder invloed van de VER-thema's. NB: het verwijderen van honderden tot duizenden jaren oude pakketten vast veen wordt niet beschouwd als effectgerichte maatregel.

Doelstelling

De afvoer van organisch materiaal is bedoeld om de effecten van eutrofiëring weg te nemen door:

- afvoer van de nutriënten;
- het korter en open maken van de vegetatie; of
- het verwijderen van een zure bovenlaag, en het aan de oppervlakte brengen van een basenrijke bodem.

Effecten

- In **vennen** kan plaggen en baggeren een effectieve maatregel zijn.
- In (zeer) **zwak gebufferde vennen**, die zijn verzuurd en die niet met gebufferd grond- of oppervlaktewater kunnen worden gebufferd, kunnen op geplagde oeverzones soms soorten van (zeer) zwak gebufferde wateren kiemen, met name bij combinatie met bekalking van het inziggebied. Voorwaarde daarvoor is een tenminste deels intacte zaadbank. Dergelijke wateren zijn vaak te herkennen aan

indicatoren als Wilde gagele en Veldrus en een goed ontwikkelde natte heide rondom het water.

- In **natte schraallanden** ontstaan na het afvoeren van organisch materiaal eerst pioniergemeenschappen. Soorten met een langlevende zaadbank verschijnen over het algemeen binnen twee jaar na plaggen. Tot nu toe hebben effectgerichte maatregelen nog nergens geleid tot volledige ontwikkeling van oudere successiestadia. Vooral nog lijkt de natuurwinst bij maaien op minerale bodems groter dan op veenbodems.
- In **duinvalleien** vestigen pioniergemeenschappen (Associatie van Strandduizendguldenkruid en Krielparnassia, associaties uit de Kranswieren-klasse, Waterpunge-Oeverkruid-associatie, Associatie van Ongelijkbladig fonteinkruid, Draadgentiaan-associatie en de Associatie van Doorschijnend fonteinkruid) zich alléén na plaggen. De inundatieduur bepaalt in hoge mate de zonering van de gemeenschappen.
Het herstel na plaggen van gemeenschappen van kalkrijke omstandigheden (Knopbies-associatie en Associatie van Strandduizendguldenkruid en Krielparnassia) verloopt in het algemeen sneller en voorspoediger dan die van kalkarme omstandigheden (Duinschapegras-associatie, Associatie van Drienerve en Zwarte zegge). Binnen de kalkrijke valleien bestaan echter – tot dusverre nog onverklaarbare – verschillen in snelheid van herstel.
Wanneer bij plaggen veel organisch materiaal achter blijft vestigen zich op korte termijn veel zeldzame soorten, maar er treedt vervolgens snel verzuivering op.
- In **droge duinen** wordt door maaien de bedekking met vergrassers gereduceerd en krijgen allerlei doelsoorten, zoals kleine, eenjarige kruiden en (kost)mossen, weer een kans. Daarentegen is bij plaggen het netto-effect op de soortdiversiteit gering. Grootschalig machinaal verstuiven leidt tot positieve ontwikkelingen zoals het ontstaan van gradiënten, hervestiging van diersoorten. Het is nog niet duidelijk of verstuiving een succesvolle maatregel is om vergrassing en struweelvorming terug te dringen.
- De effecten in **hoogvenen, kalkgraslanden, laagveenwateren en bossen** worden nog onderzocht.

Wijze van toepassing

Voor maatregelen gericht op afvoer van organisch materiaal gelden de volgende algemene uitgangspunten:

- bij de afvoer van organisch materiaal (maaisel, plagsel, bagger) moeten de geldende wettelijke bepalingen (o.a. BOOM) in acht worden genomen.
- indien belangrijke archeologische waarden aanwezig zijn, moet bij uitvoering van de maatregelen plaggen en baggeren advies worden gevraagd bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB, zie bijlage 2 voor adres).
Achtergrondinformatie is te vinden in het rapport 'Heide en archeologie'³.
Vuieregels voor het uitvoeren van de maatregel 'plaggen' zijn in het geval van archeologische waarden:
 - een deel van de A1-horizont moet intact gelaten worden. De A2-horizont is vanwege zijn losse structuur gevoeliger voor erosie;
 - zoveel mogelijk parallel aan de hoogtelijnen plaggen;
 - aanwezige bomen verwijderen door kappen (NIET rooien).

5.2.2 Plaggen

Definitie

Plaggen is het verwijderen van nutriënten en/of organische stof die in de vegetatielaag en het organische deel van het bodemprofiel aanwezig zijn.

Doelstelling

Afvoer van vrijwel alle voedingsstoffen die zich in de loop der jaren in het systeem hebben opgehoopt onder invloed van de VER-thema's, en opnieuw beginnen van de vegetatiesuccessie vanaf een kale bodem.

³ Kimmeneede, O.H.A.J., van, 1992. Heide en archeologie. De invloed van het plaggen van heideterreinen op het archeologisch bodemarchief. Raap-rapport 61. Raap archeologisch adviesburo B.V., Zeeburgerdijk 54, 1094 AE Amsterdam, tel. 020-4634848.

Wijze van toepassing

Bij plaggen worden de vegetatielaag en het organische deel van het bodemprofiel volledig verwijderd, of alleen de vegetatielaag volledig en het organische deel van het bodemprofiel slechts gedeeltelijk (dit laatste bijvoorbeeld wanneer het gaat om hoogvenen of venige schraalgraslanden).

Voor verschillende natuurdoeltypen gelden de volgende voorschriften:

- **zure en zwak gebufferde vennen en duinplassen:** plaggen kan voor de zwak gebufferde vennen en duinplassen worden aangevraagd voor bijvoorbeeld storingsvegetaties van Pitrus. Specifieke aandachtspunten hierbij zijn:
 - (bij zure vennen) wegnemen van de oorzaak van Pitrusbegroeiing (b.v. verjagen van kokmeeuwen of vernatting);
 - (indien verzuurd en niet gebufferd) mogelijk combineren met bekalken van inziggebied.
- **natte schraallanden:** in beekdalen en natte duinvalleien moet plaggen in een aantal gevallen in combinatie met andere maatregelen worden uitgevoerd:
 - hydrologische maatregelen in geval van verdroogde situaties;
 - toevoegen van basische stoffen in geval van terreinen die onder invloed staan van gebufferd grond- of oppervlaktewater.Plaggen mag uitsluitend handmatig, met kleine plagmachines of een hydraulische kraan worden uitgevoerd, waarbij restpopulaties van zeldzame planten en dieren gespaard worden. Als er nog restpopulaties aanwezig zijn van soorten met een kortlevende zaadbank moeten deze bij het plaggen zoveel mogelijk worden ontzien. Plaggen van veenweidegebieden wordt op dit moment nog onderzocht door het deskundigenteam, maar kan al wel als proefmaatregel worden aangevraagd met uitzondering van de trilvenen.
- **heiden en heischrale milieus:** uitsparen (dus niet plaggen) van restpopulaties van bedreigde soorten; vooral in natte, veelal kleine terreinen zoveel mogelijk kleinschalig plaggen, liefst evenwijdig met gradiënten van nat naar droog. In fasen plaggen geldt vooral voor grotere terreinen (> 1 hectare)); en niet alleen voor heischrale milieus. De maatregel moet in deze systemen in sommige gevallen in combinatie met andere maatregelen worden uitgevoerd:
 - hydrologische maatregelen in geval van verdroogde situaties
 - bekalken in geval van verzuurde situaties
- **kalkgraslanden:** in kalkgrasland mag plaggen alleen als experimentele maatregel worden uitgevoerd.
- **droge duinen:** plaggen kan worden ingezet om verstuing op gang te brengen met als doel dat de minerale ondergrond na het plaggen gaat stuiven. Het kan hiervoor nodig zijn om ook een deel van de minerale bodemlaag te verwijderen in verband met de daarin aanwezige wortels van vergrassers. Bij plaggen met als doel verstuing op gang te brengen moet contact worden met de R.O.B. (zie bijlage 2 voor het adres) om ongewenste neveneffecten op aanwezige archeologische waarden te voorkomen.

Noodzakelijk vooronderzoek

Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (par. 4.2). Vastgesteld dient te worden of een terrein verzuurd is in verband met de eventuele toevoeging van bufferstoffen. Dit kan aan de hand van bodemanalyses en/of oude vegetatiegegevens. Ook moeten vooraf mogelijke verontreinigingen, de archeologische waarden en archiefwaarden (veen) in kaart te zijn gebracht (par. 4.3). Bij plaggen is het van belang om vooraf goed het hydrologisch systeem te onderzoeken, om te voorkomen dat effecten tegenvallen of dat de situatie verslechtert. Bijvoorbeeld: als er geplagd wordt voordat de abiotische condities in het terrein geschikt zijn voor de te ontwikkelen/herstellen vegetatie, kan de zaadbank vernietigd worden.

5.2.3 Branden

In **hoogvenen** is het effect van branden in onderzoek. In het onderzoeksobject heeft zich op de afgebrande oppervlakte massaal Pijpenstrootje ontwikkeld, zodat deze maatregel geen goede beheersmaatregel lijkt. Gezien deze ervaringen, en het nog lopende onderzoek, is deze maatregel uitsluitend experimenteel.

In **droge duinen en stuifzanden** wordt het effect van branden nog onderzocht.

5.2.4 Chopperen

Definitie

Chopperen is een vorm van verdiept maaien of van ondiep plaggen, afhankelijk van de diepte, waarop de machine wordt afgesteld.

Doelstelling

Chopperen heeft tot doel het verwijderen van zoveel mogelijk vegetatie en een deel van het strooisel door het diep wegmaaien van de vegetatie. Voordelen van chopperen als vorm van maaien zijn, dat veel plantaardig materiaal wordt verwijderd en dat het materiaal in een arbeidsgang wordt afgemaaid en afgevoerd. Chopperen kan als vorm van plaggen worden gebruikt op plaatsen, waar de strooisellaag dunner is dan twee centimeter.

Wijze van toepassing en noodzakelijk vooronderzoek

Natte duinvalleien: de opmerkingen van paragraaf 5.2.2 gelden grotendeels ook voor chopperen. Wel is het zo, dat chopperen in principe geen kwaad kan voor archeologische waarden in een terrein, zodat de opmerkingen in par. 5.2.1. hierover niet gelden voor chopperen, behalve in het geval van dikke organische lagen in duinvalleien, waarbij chopperen gecombineerd moet worden met plaggen (in duinvalleien is chopperen zonder plaggen alleen effectief indien een dunne organische laag aanwezig is).

5.2.5 Maaien

Definitie

Maaien is het (gedeeltelijk) afvoeren van bovengrondse delen van planten, met daarin aanwezige nutriënten en organische stof. Ook het verwijderen van bosopslag valt hieronder.

Doelstelling

- verjonging van de vegetatie;
- afvoeren van organische stof en mineralen;
- korter en open maken van de vegetatie (Pijpenstrootje of Bochtige smele).

Wijze van toepassing

Voor onderstaande natuurdoeltypen gelden de volgende voorschriften:

- maaien in **hoogvenen** (dient kleinschalig te worden uitgevoerd, met speciale machines in verband met geringe draagkracht).
- maaien rondom oevers van duinplassen dient machinaal en kleinschalig uitgevoerd te worden.
- in **droge duinen** moet maaien jaarlijks en kleinschalig worden uitgevoerd.

Effecten

- in **natte duinvalleien** leidt maaien niet tot grote natuurwinst, in tegenstelling tot plaggen.
- in **droge duinen** wordt door maaien de bovengrondse biomassa afgevoerd en wordt de bedekking met vergrassers gereduceerd. Er vestigen zich weer allerlei doelsoorten, zoals kleine eenjarige kruiden en (korst)mossen, zodat de soortendiversiteit toeneemt.
- in **kalkgrasland** is eerder maaien (rotatie) effectief tegen vergrassing, maar het effect op de fauna verdient nog nader onderzoek.

Noodzakelijk vooronderzoek

Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (par. 4.2). Ook moet vooraf mogelijke verontreinigingen, de archeologische waarden en archiefwaarden (veen) in kaart te zijn gebracht (par. 4.3).

5.2.6 Baggeren

Definitie

Onder baggeren wordt verstaan het verwijderen van week slib en van recent veen, dat o.i.v. de VER-thema's is ontstaan, uit permanente of tijdelijke wateren. Het verwijderen van honderden of zelfs duizenden jaren oude pakketten vast veen kan derhalve absoluut niet als een effectgerichte maatregel worden aangemerkt. Wel kunnen weke sliblagen er toe worden gerekend, die zijn ontstaan door verweking van oud veen als gevolg van aanvoer van sulfaat- en/of bicarbonaatrijk oppervlaktewater (dus een VER-thema!).

Doelstelling

Met baggeren wordt beoogd, dat sliblagen die ontstaan zijn onder invloed van ver-thema's worden verwijderd.

Wijze van toepassing

Voor onderstaande natuurdoeltypen gelden de volgende voorschriften:

- baggeren kan worden toegepast in **zwak gebufferde vennen** die verzuurd zijn, maar die nog een voldoende grote zaadbank hebben en goed gebufferd zijn (aanvoer van gebufferd grond- of oppervlaktewater). De maatregel moet gecombineerd worden met:
 - bufferen in het geval van subtype (zeer) zwak gebufferd, verzuurd en niet gebufferd;
 - plaggen en eventueel vrijstellen van oevers.

Voorkomen moet worden dat een eventuele ondoorlatende laag in de bodem beschadigd wordt, waardoor het ven lek kan raken. Zie voor toepassing van baggeren in vennen ook de brochure 'Sleutelen aan vennen', verkrijgbaar bij het Expertisecentrum LNV.

- In laagveenwateren is de maatregel nog in onderzoek bij het deskundigenteam laagveenwateren, maar kan al wel als proefmaatregel worden aangevraagd.

Noodzakelijk vooronderzoek

Alvorens een baggerproject op te starten, dient de subsidieaanvrager eerst te (laten) onderzoeken, of er oud veen aanwezig is en, zo ja, of het eventueel zinnig en mogelijk is om recent slib te verwijderen zonder het oud veen aan te tasten. Ook is het van belang om voorafgaand aan het baggeren het hydrologisch systeem te onderzoeken.

Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (par. 4.2). Ook moet vooraf mogelijke verontreinigingen, de archeologische waarden en archiefwaarden (veen) in kaart te zijn gebracht (par. 4.3).

5.3 Geschikt maken voor begrazing

Definitie

Onder **begrazing** wordt de introductie van vee in zeer lage dichtheden verstaan. Er zijn verschillende vormen van begrazing:

- jaarrond-begrazing
- seizoenbegrazing
- kuddebegrazing

Het tijdstip van begrazen, de keuze van de diersoorten die begrazen en de intensiteit van begrazing is situatie-afhankelijk en de verantwoordelijkheid van de beheerder.

Binnen de Regeling EGM is alleen het **geschikt maken voor** begrazing (inrichtingskosten) subsidiabel; het daarop volgende begrazingsbeheer zelf is niet subsidiabel binnen de Regeling EGM. De volgende inrichtingskosten zijn we **subsidiabel**:

- rasters;
 - klaphekken;
 - veeroosters;
 - drinkvoorzieningen;
 - veekraal;
 - begeleidende inrichtingswerkzaamheden, zoals maaien en afvoeren van vegetatie, plaggen, verwijderen bosopslag, de bouw van een veebrug of een dam.
- Niet subsidiabel** zijn bijvoorbeeld aanschaf van vee, bouw van stal of kooi, kosten veeverzorging, onderhoud raster.

Doelstelling

Begrazing beoogt:

- het verminderen van (de toename van) vergrassing en zodevorming om de concurrentieverhouding in de vegetatie te wijzigen ten gunste van de meer kwetsbare soorten;
- de afvoer (afbraak) van biomassa;
- een zekere mate van buffering.

Wijze van toepassing

- bij zwaar vergraste terreinen moet eerst geplagd worden.
- bij de keuze voor een bepaald type van begrazing moet worden rekening gehouden met de aard van het terrein, de aanwezige kritische planten- en diersoorten en de doelstelling van het beheer. Begrazing kan een tijdelijke maatregel zijn, om het proces van vergrassing te doorbreken, waarna 'natuurlijke' verjonging kan optreden.

Effecten

In vergelijking met maaien leidt begrazing tot meer differentiatie in de vegetatie en worden er minder nutriënten afgevoerd.

Noodzakelijk vooronderzoek

Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande aan de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (H 4.2). Ook moeten vooraf mogelijke verontreinigingen en archeologische waarden in kaart zijn gebracht (H 4.3).

5.4 Toevoegen van basische stoffen

Definitie

Onder toevoegen van basische stoffen (bufferstoffen) wordt verstaan het toevoegen van kalk of kalkhoudende stoffen, en het aanvoeren van gebufferd grond- of oppervlaktewater.

Doelstelling

Doel van het toevoegen van bufferstoffen is het herstel van de zuurgraad. Hiermee wordt beoogd om de buffercapaciteit op peil te brengen, waardoor het systeem beter bestand is tegen de effecten van verzuring.

Wijze van toepassing

Voor onderstaande natuurdoeltypen gelden de volgende voorschriften:

- in **van nature zure vennen** mag licht gebufferd worden als er restpopulaties van bijv. Heikikkers aanwezig zijn:
 - a) door een zeer beperkte en gedoseerde inlaat van voedselarm, gebufferd grondwater,
 - b) of door het licht bekalken (< 0,5 ton/ha/jaar) van het water.

Deze maatregel moet bij aanwezigheid van een dikke organische laag (slib) altijd gecombineerd worden met baggeren.

- **Verzuurde (zeer) zwak gebufferde wateren**, die eventueel ook geëutrofeerd zijn, kunnen hersteld worden door een combinatie van buffering met gebufferd voedselarm grond- of oppervlaktewater, baggeren, plaggen en eventueel vrijstellen van oevers.
Indien buffering met grond- of oppervlaktewater onmogelijk is, kan worden overwogen om het inrijgebied rondom het water te bekalken in combinatie met plaggen van de oeverzone. Voorwaarde is wel, dat de zaadbank nog voor een deel intact is. Indicatoren hiervoor: Wilde gagel, Veldrus en een goed ontwikkelde natte heide rondom het water.
- In **droge duinen** heeft kalk strooien (in combinatie met zand zodat de kalk niet wegwaait en beter terecht komt) een positief effect op het terugdringen van de vergrassers.
- In **droge heischrale milieus** moet de toevoer van bufferstoffen zoals kalkhoudende leem of kalk altijd gecombineerd worden met plaggen. Als het milieu verzuurd is, voor onderzoek uitvoeren. De maatregel werkt prima, vooral waar nog restpopulaties zijn (uitsparen).

Effecten

- In **van nature zure en (verzuurde) (zeer) zwak gebufferde wateren** heeft de toevoer van bufferstoffen (eventueel in combinatie met andere maatregelen) een positief effect.
- In **droge duinen** heeft kalk strooien (in combinatie met zand) geen duidelijk effect op de soorten diversiteit, maar neemt wel de bedekking met vergrassers af.
- In **droge, heischrale milieus** heeft het aanbrengen van gebufferd materiaal, zoals kalkhoudende leem of kalk, een positief effect op de buffercapaciteit van de bodem. Veel populaties van doelsoorten nemen dan weer toe. Deze maatregel moet gecombineerd worden met plaggen (waarbij restpopulaties worden uitgespaard). Zonder restpopulaties kan als extra maatregel de toevoer van diasporen en faunamateriaal nodig zijn.
- In **hoogvenen en natte schraallanden in het veenweidegebied** is de maatregel nog in onderzoek. Over de effecten is nog onvoldoende bekend.

Noodzakelijk vooronderzoek

Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (par. 4.2). Ook is het van belang om te weten wat de oorzaak van de achteruitgang in natuurwaarden is. Dit kan achterhaald worden met behulp van oude gegevens en aanvullende metingen. Ook moeten vooraf mogelijke verontreinigingen en de archeologische waarden in kaart te zijn gebracht (par. 4.3).

5.5 Toedienen van nutriënten in bossen

Definitie

Toedienen van nutriënten is opheffen van relatieve tekorten aan bepaalde mineralen door middel van bemesting.

Doelstelling

Doel van het toedienen van nutriënten is het herstel van de mineralenbalans in bossen. Bij het herstellen van de mineralenbalans wordt een correctieve bemesting uitgevoerd om relatieve (of bij uitzondering absolute) tekorten van bepaalde elementen (fosfor, magnesium, kalium of koper) ten opzichte van stikstof op te heffen. Soms wordt ook calcium toegevoegd als voedingsstof. Uit landelijk onderzoek blijkt dat de bomen in veel Nederlandse bossen op grote schaal tekorten hebben aan mineralen.

Effecten

Het effect van bemesting met mineralen is het herstel van de mineralenbalans en soms ook van vitaliteitskenmerken als kleur en bezetting van blad/naald, groei en

bladgrootte. Meer informatie over de effecten van bemesting van multifunctionele bossen is te vinden in het rapport 'Het landelijk bemestingsonderzoek in bossen, 1985-1991'. Deelrapport 6: Overzicht en bespreking van de resultaten. Wageningen, IBN-DLO (tegenwoordig Alterra, IBN-rapport 106, ISSN: 0928-6888).

Wijze van toepassing

Het herstel van de mineralenbalans door toevoegen van nutriënten geldt als reguliere maatregel in multifunctionele bossen. In de andere bostypen is deze maatregel niet aan de orde. De maatregel kan worden toegepast als er sprake is van een tekort aan één of meer mineralen. Een tekort is zichtbaar door gebrekverschijnselen zoals blad- en naaldverkleuring.

De wijze van toepassing van mineralen staat beschreven in de publicatie 'Richtlijnen voor mineralentoediening en bekalking als effectgerichte maatregelen in bossen'. Rapport IKC-Natuurbeheer nr. 16. Dit rapport is verkrijgbaar bij het Expertisecentrum LNV (zie bijlage 2 voor het adres).

Risico's

Bij mineralentoediening bestaat bij douglas en lariks het risico op kopergebrek als dit gehalte voor de toediening reeds laag was.

Vooronderzoek

Het is essentieel dat middels vooronderzoek eerst de chemische blad- en naaldsamenstelling bepaald wordt. De methoden van bemonstering en analyse zijn beschreven in de publikatie 'Richtlijnen voor mineralentoediening en bekalking als effectgerichte maatregelen in bossen'. Rapport IKC-Natuurbeheer nr. 16.

5.6 Verbeteren van de hydrologische situatie

Definitie

Met het verbeteren van de hydrologische situatie worden 2 typen maatregelen bedoeld:

- maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de grondwaterstand of het gemiddelde oppervlaktewaterpeil;
- maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit.

Doelstelling

Hydrologische maatregelen zijn gericht op het tegengaan van verdroging en het bestrijden van eutrofiëring of verzuring.

Wijze van toepassing

Als hydrologische maatregelen onder de Regeling EGM zijn de volgende werkzaamheden subsidiabel:

- hydrologisch vooronderzoek, voor zover noodzakelijk;
- uitvoeringskosten voor o.a.:
 - aanpassing van detailontwatering;
 - herstel van natuurlijke buffering door (kwellend) grondwater;
 - dempen van (kleine) sloten en greppels;
 - stuwen van peilen / plaatsen van stuwen;
 - omleiden van (kleine) waterlopen;
 - aanpassen dimensionering / profiel waterlopen;
 - reduceren van wegzijging / vasthouden van gebiedseigen water.
- overige maatregelen die naar het oordeel van LASER perspectiefvol lijken.

Voor onderstaande natuurdoeltypen gelden de volgende voorschriften:

- in **hoogvenen** kan de hydrologie verbeterd worden door het compartimenteren van hoogvenen door de aanleg van dammen, het dempen van sloten, bouwen van stuwen etc.
- in **hoogveenvennen** kan de hydrologie verbeterd worden door het dempen van sloten, bouwen van stuwen etc.

- in **natte schraallanden in beekdalen** is begreppelen een effectieve maatregel om te vernatten, mits gecombineerd met plaggen. Een hydrologische analyse vooraf is essentieel om te bepalen of de waterstanden en stijghoogten van het grondwater voldoende hoog zijn of door het nemen van vernattingsmaatregelen weer op het benodigde niveau kunnen worden gebracht.
- in **natte schraallanden in veenweidegebieden** kunnen de nutriëntengehalten aanzienlijk verlaagd worden door het verlengen van de aanvoerweg van nutriëntenrijke boezemwater en het toepassen van helofytenfilters.
- in **natte heischrale milieus** hebben vernattingsmaatregelen een positief effect op het bufferend vermogen van de bodem. Dit kan bijvoorbeeld door het verwijderen van rabatten en/of het plaatsen van stuwen. Vernattingsmaatregelen moeten hier altijd gecombineerd worden met plaggen.
- in **laagveenwateren** kan de kwaliteit van het water worden verbeterd door alternatieve 'bronnen' van aanvoerwater, defosfateren, verlengen van de aanvoerweg, helofytenfilters en hydrologische isolatie en peilbeheer.
- in **bossen** kan o.a. worden vernat door het dempen van sloten in rabattenbossen en het plaatsen van stuwen.

Effecten

- in verdroogde en verzuurde, voorheen **soortenrijke natte heischrale milieus** leidt vernatting tot het herstel van het bufferend vermogen van de bodem. Er is een sterke verhoging van natuurwaarden mogelijk (terugkeer van rode-lijstsoorten).
- in **natte schraallanden in beekdalen** leidt het nemen van vernattingsmaatregelen in combinatie met plaggen tot grote natuurwinst. Als niet geplagd wordt, is de natuurwinst van vernatting zeer minimaal. Begreppelen zonder plaggen levert bijvoorbeeld weinig of niets op. Begreppeling t.b.v. de afvoer van zuur (neerslag-) water kan leiden tot ontwatering van de hogere delen van een nat schraalland. Behalve ontwatering treedt dan ook (lichte) verzuring op. Begreppelen van natte schraallanden is alleen zinvol (en succesvol) wanneer de waterstanden en stijghoogten van het grondwater nog voldoende hoog zijn of door het nemen van vernattingsmaatregelen weer op het benodigde niveau kunnen worden gebracht. Of aan deze randvoorwaarde wordt voldaan, hangt in hoge mate af van de positie van de te behandelen plek in het landschap en van de aard van het hydrologisch systeem. **Begreppelen is nog geen reguliere maatregel. Datzelfde geldt voor het verwijderen van dammen.**
- In **natte schraallanden in veenweidegebieden** kunnen hydrologische maatregelen leiden tot een aanzienlijke verlaging van nutriëntengehalten.
- In **laagveenwateren** kan de kwaliteit worden verbeterd en ook de vestigingsmogelijkheden voor water- en oeverplanten.

Noodzakelijk vooronderzoek

Allereerst dient het hydrologische systeem goed onderzocht te worden. Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (par. 4.2). Ook moet vooraf mogelijke verontreinigingen, de archeologische waarden en archiefwaarden (veen) in kaart te zijn gebracht (par. 4.3).

5.7 Aanpassen van de bosvegetatie

Definitie

Onder aanpassing van de bosvegetatie wordt verstaan het selectief groepsgewijs of individueel ingrijpen in het bomenbestand van een bosopstand, eventueel gevolgd door maatregelen die natuurlijke verjonging stimuleren of door het planten van bosplantsoen.

Doelstelling

Aanpassing van de bosvegetatie is niet gericht op de beïnvloeding van de groeiplaats via het hydrologische systeem, via afvoer van nutriënten of via toevoeging voor buffering of herstel mineralenbalans. De maatregelen in het kader van aanpassing van

de bosvegetatie zijn daarentegen gericht op het verbeteren van de vitaliteit van het bos en aanpassing van het bos aan de groeiplaats, zodat bomen en bosopstanden een betere weerstand krijgen tegen de effecten van verzuring, vermesting en/of verdroging, waarmee de overlevingskansen van de opstand worden vergroot.

Maatregelen

Aanpassing van de bosvegetatie wordt binnen de Regeling EGM uitgevoerd in multifunctionele bossen. Binnen de regeling EGM passen de volgende proefmaatregelen:

- aanwijzen van toekomstbomen met het oog op dunning (blessen);
- structuurdunning;
- noodverjonging.

Bij structuurdunning en noodverjonging kunnen aanvullende maatregelen worden aangevraagd:

- herstel kiembed (bodemverwonding) bij bedekking met grassen van >80% of bedekking met bramen en/of varens van >50%;
- 500-1000 st. bosplantsoen/ha of 200-400 st. veren/ha. De aanplant van douglas is binnen deze maatregelen niet toegestaan.

Indien verwacht wordt dat door natuurlijke verjonging een gemengde opstand tot stand komt, kan voor uitsluitend natuurlijke verjonging worden gekozen.

5.7.1 Aanwijzen van toekomstbomen met het oog op dunning (blessen)

In het kader van de regeling EGM kan uitsluitend subsidie worden aangevraagd voor het aanwijzen van toekomstbomen (blessen) met het oog op dunning. In deze paragraaf zijn een aantal aspecten van dunning verder beschreven.

Definitie

Onder dunnen worden verstaan oogstingrepen (kappen, uitkap, zagen, lieren en ringen) in de stakenfase en boomfase.

Doelstelling

De doelen van dunnen kunnen zijn:

- het concentreren van de bijgroei op de kwalitatief beste en meest groei krachtige bomen;
- het sturen naar een gewenste boomsoortensamenstelling en opstandsstabiliteit;
- het verwijderen van bomen die kwalitatief niet voldoen;
- de oogst van hout;
- soms ook het bevorderen en ontwikkelen van natuurwaarden in bos.

Wanneer toepassen?

Dunning kan worden uitgevoerd in bossen op verzuringsgevoelige gronden en met een verstoorde voedingsstoffenhuishouding. Het betreft bossen tussen de 20 en 80 jaar oud.

Uitvoeringsvoorschriften

Voor uitvoering gelden de volgende voorschriften:

er dienen 60 tot 120 toekomstbomen per hectare te worden aangewezen;

- bij elke toekomstboom wordt tenminste de grootste concurrent weggenomen;
- indien de opstand een monocultuur is of indien de toekomstbomen ongelijk over de opstand verspreid zijn kunnen met een totale oppervlakte van minimaal 10% en maximaal 25% van de opstand gaten worden aangewezen met een diameter van 1-3 maal de boomhoogte.

Indien er uitsluitend toekomstbomen worden aangewezen met een aanvullende hoogdunning wordt de maatregel opgeleverd als toekomstbomendunning.

Indien er tevens gaten worden aangewezen wordt de maatregel opgeleverd als structuurdunning. In dit laatste geval kan een aanvraag worden gedaan voor aanvullende maatregelen (bodemverwonding en/of planten).

Effecten

Deze projecten zijn nog niet geëvalueerd. Derhalve zijn de effecten nog onbekend.

Noodzakelijk vooronderzoek

Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande aan de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (par. 4.2). Ook moeten vooraf mogelijke verontreinigingen, de archeologische waarden en archiefwaarden (veen) in kaart zijn gebracht (par. 4.3).

5.7.2 Structuurdunning

Definitie

Onder structuurdunning wordt verstaan het kappen van groepen bomen in monocultures in combinatie met stimulering van natuurlijke verjonging of het planten van bosplantsoen.

Doelstelling

De doelen van structuurdunning kunnen zijn:

- het tot stand brengen van naar soorten en leeftijden gemengde bosopstanden;
- het sturen naar een gewenste boomsoortensamenstelling en opstandsstabiliteit;
- het bevorderen en ontwikkelen van natuurwaarden in bos.

Wanneer toepassen?

Structuurdunning kan worden uitgevoerd in bossen op verzuringsgevoelige gronden en met een verstoorde voedingsstoffenhuishouding. Het betreft monoculturen die minimaal 20 jaar oud zijn.

Uitvoeringsvoorschriften

Voor uitvoering gelden de volgende voorschriften:

- met een totale oppervlakte van minimaal 10% en maximaal 25% van de opstand worden gaten aangewezen met een diameter van 1 à 3 maal de boomhoogte, al dan niet in combinatie met het aanwijzen van toekomstbomen en het uitzetten van een hoogdunning in de resterende opstand. Er kan een aanvraag worden gedaan voor aanvullende maatregelen (bodemverwonding en/of planten).

Effecten

Deze projecten zijn nog niet geëvalueerd. Derhalve zijn de effecten nog onbekend.

5.7.3 Noodverjonging

Definitie

Noodverjonging is een proces dat is gericht op het wijzigen van de bossamenstelling naar boomsoort, leeftijd en structuur, voor zover de aanleiding en motieven van de noodverjonging verband houden met de doelstellingen van het OBN. Het proces omvat één of meer beheersmaatregelen en de uitvoering van die maatregelen kan kortere of langere tijd in beslag nemen.

Doelstelling

De doelen van omvorming zijn:

- het sturen naar een andere boomsoort en/of herkomst die op die groeiplaats minder gevoelig dan wel beter is aangepast
- het vergroten van de variatie aan boomsoorten, leeftijden en structuur, waardoor de natuurwaarde, de natuurlijkheid en de diversiteit wordt vergroot.

Wanneer toepassen?

Noodverjonging kan worden uitgevoerd in bossen op verzuringsgevoelige gronden met een verstoorde voedingsstoffenhuishouding. Het betreft bossen van minimaal 20 jaar oud die voldoen aan de volgende criteria:

- vitaliteitsklasse 4 (IKC rapport nr. 34 "De vitaliteit van bossen in Nederland in 1998, bijlage A), en/of
- een gemiddelde bijgroei over de laatste 5 jaar die minder dan 80% is van de op grond van de boniteit te verwachten bijgroei.

Indien beide criteria van toepassing zijn kan zonder meer tot omvorming worden overgegaan. Indien slechts één van de criteria van toepassing is dient in projectplan een nadere motivatie te worden gegeven.

Uitvoeringsvoorschriften

Voor uitvoering gelden de volgende voorschriften:

- bij het uitzetten van de kapvlakte dienen alle opstanddelen die nog perspectief hebben te worden gespaard;
- de verjongingswijze (terreinvoorbereiding, natuurlijke verjonging of aanplant, boomsoort, plantaantal en plantsoentype) dient in het omvormingsplan te worden beschreven.
- de aanplant van douglas, alle dennen behalve grove den en alle sparren is niet toegestaan binnen deze maatregel;
- in alle gevallen dient de totstandkoming van een menging te worden nagestreeft.

Effecten

Deze projecten zijn nog niet geëvalueerd. Derhalve zijn de effecten nog onbekend.

Noodzakelijk vooronderzoek

Door middel van vooronderzoek moeten voorafgaande de uitvoering van herstelmaatregelen de aanwezige natuurwaarden onderzocht worden (H 4.2). Ook moet vooraf mogelijke verontreinigingen, de archeologische waarden en archiefwaarden (veen) in kaart zijn gebracht (H 4.3).

5.8 Aanpassen van de morfologie

Definitie

Onder aanpassen van de morfologie van een terrein worden die maatregelen verstaan die bepaalde processen (bijvoorbeeld veenvorming of verstuiving) opnieuw op gang te brengen, die als gevolg van verdroging, verzuring en/of eutrofiëring niet meer plaatsvinden.

Doelstelling

Het creëren van gunstige omstandigheden voor veenvorming (laagvenen en hoogvenen) of verstuiving (droge duinen en stuifzanden).

Wijze van toepassing

In **venen** kunnen de volgende maatregelen worden genomen in het kader van aanpassen van de morfologie:

- het vergraven van voormalige veenputjes of petgaten, teneinde weer open water te krijgen voor (hernieuwde) veengroei (zie ook par. 5.1);
- het verondiepen van te diepe, bestaande veenputten of petgaten met weinig materiaal, om gunstige uitgangssituaties voor veengroei te creëren (wanneer de bestaande putten te diep zijn voor vestiging van veenvormende soorten);
- het verkleinen van grote veenputten of petgaten, teneinde de windwerking (negatief voor veenvorming) te verminderen.

Let op! Het graven van nieuwe petgaten valt NIET onder de regeling EGM (zie par. 5.1).

In **droge duinen en stuifzanden** kan de maatregel worden uitgevoerd door het afgraven van de organische bovenlaag en een klein deel van het moedermateriaal daaronder (zodanig, dat wortels van vergrassers zoals Helm niet opnieuw kunnen uitlopen).

Effecten

- de eerste tussenresultaten in **hoogvenen** zijn positief. Ondergedoken veenmossen vestigden zich en vanaf de randen groeiden andere veenmossen en kruiden het water in.
- in **droge duinen** blijkt de maatregel plaatselijk goed te werken en treedt langdurig verstuiving op (soms tientallen jaren). In andere gevallen lopen vergrassers opnieuw uit, omdat te veel wortels in de bodem zijn achtergebleven.
- in **laagveenwateren en stuifzanden** zijn de effecten nog in onderzoek.

Noodzakelijk vooronderzoek

Om ongewenste neveneffecten te vermijden dient eerst onderzocht te worden of er nog bijzondere planten- of diersoorten in het terrein aanwezig zijn, die moeten worden ontzien bij de uitvoering.

Ook moet vooraf mogelijke verontreinigingen, de archeologische waarden en archiefwaarden (veen) in kaart te zijn gebracht (par. 4.3).

5.9 Toevoegen van diasporen en faunamateriaal

Definitie

Het herintroduceren van door verzuring, vermessing en/of verdroging verdwenen soorten in milieus die m.b.v. EGM-maatregelen abiotisch zijn hersteld. Het kan hierbij gaan om doelsoorten (zoals Valkruid in heischrale milieus), maar ook om bodemorganismen, die noodzakelijk zijn om (spontane) vestiging van doelsoorten mogelijk te maken.

Doelstelling

Doel van deze maatregel is, om uit de zaadbank verdwenen soorten of niet meer aanwezige bodemorganismen weer uit te zetten in het terrein of om bodemmateriaal van elders in het terrein aan te brengen.

Uit onderzoek van verschillende Deskundigenteams OBN is gebleken, dat door VER-thema's aangetaste terreinen in een aantal gevallen weliswaar nog kunnen worden hersteld, maar dat de doelsoorten er al uit zijn verdwenen, óók uit de zaadbank. Zo hebben diverse soorten van droge, heischrale milieus een kortlevende zaadbank, van hooguit enkele jaren.

Wijze van toepassing

Deze maatregel is alleen subsidiabel in situaties, waarin de abiotische randvoorwaarden voor de doelsoorten c.q. bodemorganismen zijn hersteld d.m.v. EGM-maatregelen, uitsluitend met een positief advies van het Deskundigenteam. De beoogde soorten kunnen in het terrein zelf worden geherintroduceerd, of vlak in de buurt van het terrein. Daarbij dient men zorg te dragen voor toepassing van genetisch materiaal dat zoveel mogelijk overeenkomt met dat van de verdwenen populatie.

Bodemmateriaal met daarin voorkomende bodemorganismen kan worden verspreid over bijvoorbeeld geplagde bodems.

Effecten

Er zijn ervaringen opgedaan in heide en heischraallanden, waar de resultaten tot dusverre positief zijn. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of de opnieuw geïntroduceerde soorten zich ook blijvend hebben gevestigd.

Noodzakelijk vooronderzoek

- voor **heide en heischraallanden** moet vooraf eerst worden onderzocht, of de doelsoorten nog in de zaadbank aanwezig zijn. Indien dat niet meer het geval is, moet worden onderzocht welk genetisch materiaal het beste kan worden gebruikt, en waar dit betrokken kan worden zonder schade te veroorzaken aan nog aanwezige (rest)populaties. Dit alles moet in de aanvraag al worden aangegeven.
- voor **laagveenwateren** dient het vooronderzoek door het Deskundigenteam te worden uitgevoerd.

5.10 Beheer van de voedselketen

Definitie

Het actief ingrijpen in voedselketens in wateren, teneinde de omwoeling van de bodem en de predatie van algenetend zoöplankton - en daarmee tevens het vrijkomen van fosfaten - tegen te gaan.

Doelstelling

Deze maatregel dient om wateren weer helder en voedselarmer (fosfaatarm) te krijgen, zodat er weer ondergedoken waterplanten in kunnen gaan groeien.

Wijze van toepassing

De maatregel kan de volgende werkzaamheden omvatten:

- het wegvangen van witvissen, die de bodem omwoelen of algenetend zoöplankton eten;
- het uitzetten van roofvissen, waardoor genoemde witvissen in aantal worden beperkt.

De noodzaak en kans op duurzaamheid van de maatregelen dient in de aanvraag voldoende te worden aangegeven.

Effecten

In enkele laagveenplassen zijn met deze (buiten het EGM-kader toegepaste) maatregel spectaculaire resultaten behaald in de vorm van helder water en vestiging van kranswieren. Monitoring moet uitwijzen, of sprake is van blijvend herstel.

Noodzakelijk vooronderzoek

Onderzocht dient te worden, of actief biologisch beheer een zinvolle maatregel is. In eutrofe laagveenplassen is het succes maar tijdelijk, terwijl de kosten relatief hoog liggen. Een positief advies van het Deskundigenteam is dan ook altijd noodzakelijk.

Bijlage 1. Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen

Tekst waarin alle wijzigingen t/m 1 mei 2001 (Stcrt. 84 van 2 mei 2001) zijn opgenomen / gvo2074 / laatste versie: 09-05-2001

Voor de toelichtingen: zie Staatscourant

Voor de bijlagen a en b van de wijziging van 23-12-1996 (Stcrt. 246): zie archief gvo, archief JZ of Bibliotheek LNV.

NB: de voorgenomen wijziging van de aanvraagperiode (thans januari EN februari, wordt november t/m februari) is nog niet in deze tekst verwerkt, omdat deze op het moment van samenstelling van de EGM-handleiding 2003 nog niet in de Staatscourant was gepubliceerd.

Inhoud

- § 1. Definities (art. 1)
- § 2. Algemeen (art. 2-5a)
- § 3. Criteria (art. 6-7)
- § 4. Procedure (art. 8-19)
- § 5. Slotbepalingen (art. 20-25)

Ondertekening

Bijlage 1
Bijlage 3
Controleprotocol
Bijlage

Historie:

Deze regeling is gewijzigd bij de Regelingen van:

- 10 december 1996, Stcrt. 243;
- 23 december 1996, Stcrt. 250;
- 1 april 1997, Stcrt. 107;
- 15 december 1997, Stcrt. 245 (Supplement);
- 14 december 1998, Stcrt. 241;
- 1 mei 2001 (Stcrt. 84 van 02-05-2001).

246

Regeling van 11 december 1995

De Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij,
Mede gelet op artikel 11 Boswet;
Gezien het advies van het Bosschap;

Besluit:

§ 1. Definities

Artikel 1

1. In deze regeling wordt verstaan onder:

- a. minister: Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij;
 - b. eigenaar: natuurlijke persoon of rechtspersoon, die krachtens eigendom of enig ander zakelijk recht, dan wel krachtens persoonlijk recht het genot heeft van de grond;
 - c. bos: aaneengesloten terrein, waarop de meldings- en herplantplicht, bedoeld in de artikelen 2 en 3 van de Boswet, van toepassing is;
 - d. natuurterrein: aaneengesloten, in Nederland gelegen terrein, voorzover geen bos, bestaande uit hoogveen, zandverstuiving, droge heide of droog schraalgrasland, natte heide of nat schraal grasland, vennen plassen of andere wateren;
 - e. publiekrechtelijk lichaam: gemeente, provincie, waterschap of rechtspersoonlijkheid bezittend lichaam als bedoeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen;
 - f. LASER: Regiokantoor Zuidoost van de dienst Landelijke Service bij Regelingen van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.
2. Onder aaneengesloten terrein wordt mede verstaan een terrein niet gescheiden door een spoordijk, kanaal, rivier, rijksweg of op andere wijze onderbroken over meer dan 100 meter.

§ 2. Algemeen

Artikel 2

1. De minister stelt ieder begrotingsjaar een subsidieplafond vast voor de verlening van subsidies als bedoeld in artikel 3 en artikel 4a. Hij kan daarbij voor verschillende categorieën aanvragers afzonderlijke bedragen vaststellen.
2. De minister verdeelt het beschikbare bedrag in de volgorde van ontvangst van de aanvragen.
3. Indien het subsidieplafond wordt overschreden, kan de minister besluiten dat geen aanvragen tot subsidieverlening meer kunnen worden ingediend. De minister geeft van dit besluit kennis in de *Staatscourant*.

Artikel 2a

[Vervallen.]

Artikel 3

De minister kan de eigenaar op aanvraag een subsidie verlenen voor de kosten van de werkzaamheden in bossen of natuurterreinen, welke er op zijn gericht de effecten van verzuring en vermesting, en de effecten van verdroging in bestaande bossen of natuurterreinen te verminderen of ongedaan te maken.

Artikel 4

1. Subsidies als bedoeld in artikel 3 kunnen worden verleend voor de volgende werkzaamheden:
 - a. in natuurterreinen of bos:
 10. maaien;
 20. geschikt maken voor begrazing;
 30. chopperen;
 40. plaggen;
 50. baggeren;
 60. toevoegen van basische stoffen teneinde de mineralenbalans of zuurgraad te herstellen;
 70. aanleggen van depots ten behoeve van tijdelijke opslag van gemaaid, geplagd of gebaggerd materiaal;
 80. verbeteren van de hydrologische situatie;
 90. werkzaamheden ten behoeve van het meten en registreren van ontwikkelingen, voorafgaande aan en volgend op maatregelen als bedoeld onder 1o tot en met 8o, of
 100. werkzaamheden ter zake van planvorming en directievoering;
 - b. in bos:
 10. het bepalen van voedingsstoffenhuishouding,
 20. het toedienen van nutriënten, of
 30. Aanpassing van de bosvegetatie door het aanwijzen van toekomstbomen, structuurdunning of noodverjonging ter verbetering van de vitaliteit van het bos dan wel de aanpassing van het bos aan de groeiplaats.
2. Onder het bepalen van de voedingsstoffenhuishouding, bedoeld in het eerste lid, onderdeel *b*, onder 1o, wordt verstaan het volgens de methoden van de in bijlage 2 opgenomen "Richtlijnen voor de mineralentoediening en bekalking als effectgerichte maatregelen in bossen" door de eigenaar:
 - a. nemen van een grondmonster, al dan niet in combinatie met een naald- of bladmonster, en
 - b. uitvoeren of laten uitvoeren van chemisch onderzoek en het opstellen van een advies tot herstel van de nutriëntenbalans.
3. Onder het toedienen van nutriënten bedoeld in het eerste lid, onderdeel *b*, onder 20, wordt verstaan de op basis van het advies tot herstel van de nutriëntenbalans noodzakelijk gebleken toediening van meststoffen zoals aangegeven in de in bijlage 2 opgenomen "Richtlijnen voor mineralentoediening en bekalking als effectgerichte maatregelen in bossen".

Artikel 4a

Teneinde de effectiviteit van werkzaamheden te toetsen kan de minister ook voor andere werkzaamheden dan bedoeld in artikel 4 aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, of door tussenkomst van DE LANDSCHAPPEN aan de provinciale landschappen, danwel door tussenkomst van de Unie van Bosgroepen, aan andere eigenaren een subsidie verlenen.

Artikel 5

1. De subsidie bedraagt 95% van de werkelijke kosten.
2. Indien voor het verrichten van werkzaamheden waarvoor de subsidie wordt verleend, eveneens andere subsidies of bijdragen van derden worden ontvangen en hierdoor het totaal van subsidies meer dan 95% van de werkelijke kosten bedraagt of het totaal van de subsidies en bijdragen van derden meer dan 100% van de werkelijke kosten bedraagt, bedraagt het subsidiebedrag dat op grond van deze regeling wordt verstrekt zoveel minder dan 95% dat het totaal van de subsidies niet meer dan 95% of het totaal van de subsidies en bijdragen van derden niet meer dan 100% bedraagt van de werkelijke kosten.
3. Opbrengsten voortvloeiend uit de werkzaamheden, worden in mindering gebracht op de werkelijke kosten.

Artikel 5a

Bij de berekening van de hoogte van de subsidie worden uitsluitend kosten in aanmerking genomen die gemaakt zijn ten behoeve van de in artikelen 4 en 4a bedoelde werkzaamheden.

Als kosten waarvoor een subsidie kan worden verleend worden voorts uitsluitend in aanmerking genomen de volgende door de aanvrager aantoonbaar gemaakte en betaalde kosten die rechtstreeks zijn toe te rekenen aan de werkzaamheden als bedoeld in de artikelen 4 en 4a:

- a. kosten die gemaakt moeten worden teneinde de uitgangssituatie van het terrein vast te leggen;
 - b. kosten van een wetenschappelijk advies;
 - c. kosten van planvoorbereiding;
 - d. kosten van directie en toezicht;
 - e. kosten van uitvoering en aanleg;
 - f. kosten van monitoring en effectmeting van de maatregel;
 - g. kosten van terreingebonden voorlichting voor zover de voorlichting betrekking heeft op de maatregel;
 - h. legeskosten voor vergunningen;
 - i. aan- en afvoerkosten van materieel;
 - j. kosten van terreinvoorbereiding ten behoeve van de uit te voeren maatregel;
3. De kosten worden in aanmerking genomen met inbegrip van de verschuldigde omzetbelasting, indien de aanvrager omzetbelasting niet kan verrekenen met de door hem af te dragen omzetbelasting.

§ 3. Criteria

Artikel 6

De subsidieverlening wordt geweigerd indien:

- a. reeds een aanvang is gemaakt met de werkzaamheden voordat LASER de ontvangst van de aanvraag tot subsidieverlening heeft bevestigd;
- b. reeds uit anderen hoofde een subsidie uit 's Rijks kas is verstrekt of wordt verstrekt voor de uitvoering van de werkzaamheden als bedoeld in de artikelen 4 en 4a;
- c. de voorgenomen maatregelen in onvoldoende mate bijdragen aan het verminderen of ongedaan maken van effecten van verzuring, vermesting of verdroging in bossen en natuurterreinen;
- d. de voorgenomen maatregelen onevenredig schade toebrengen aan aanwezige natuurwaarden;
- e. de subsidie minder zou bedragen dan $\approx 4.537,80$ (f. 10.000,-).

Artikel 7

[Vervallen.]

§ 4. Procedure

Artikel 8

1. Aanvragen tot subsidieverlening als bedoeld in artikel 3 kunnen worden ingediend in de periode van 1 januari tot 1 maart.
2. De minister kan besluiten dat aanvragen tot subsidieverlening ook na de periode, genoemd in het eerste lid, kunnen worden ingediend. Hij geeft kennis van dit besluit in de *Staatscourant*.
3. De minister kan de mogelijkheid tot het indienen van aanvragen tot subsidieverlening als bedoeld in het eerste, onderscheidenlijk het tweede lid, voor verschillende ecosystemen of maatregelen afzonderlijk vaststellen.

Artikel 9

1. Aanvragen tot subsidieverlening als bedoeld in de artikelen 4 en 4a worden door de eigenaar gericht aan de minister op een daartoe door de minister vastgesteld formulier en vergezeld van een topografische kaart met schaal 1:10.000 waarop het terrein en de plaats waar de verschillende werkzaamheden waarvoor subsidie

- wordt gevraagd zijn aangegeven. De aanvraag tot subsidieverlening wordt ingediend bij LASER.
2. De aanvraag tot subsidieverlening voor maatregelen als bedoeld in artikel 4, eerste lid, gaat vergezeld van:
 - a. een plan dat inzicht biedt in de aard van de werkzaamheden, de doelstelling, de effectiviteit en de kansrijkdom van de maatregelen;
 - b. een begroting van de met de werkzaamheden gemoeide kosten en opbrengsten;
 - c. een overzicht van de bijdragen van derden en eventuele andere subsidies voor de betrokken werkzaamheden.
 3. Een aanvraag tot subsidieverlening voor maatregelen als bedoeld in artikel 4, eerste lid, onderdeel *b*, onder 1o, gaat tevens vergezeld van:
 - a. een opgave van het aantal monsterpunten;
 - b. een opgave van de aard van de bemonsteringen.
 4. De aanvraag tot subsidieverlening voor maatregelen als bedoeld in artikel 4, eerste lid, onderdeel *b*, onder 2o, gaat tevens vergezeld van:
 - a. een opgave per meststof van de oppervlakte bos waarop de toediening van de meststof betrekking heeft;
 - b. een bemestingsadvies van ten hoogste vijf jaar oud.

Artikel 10

De minister geeft een beschikking tot subsidieverlening. De beschikking tot subsidieverlening vermeldt de termijn waarbinnen het project moet zijn afgerond en de termijn waarbinnen de aanvraag tot subsidievaststelling moet worden ingediend.

Artikel 11

[Vervallen.]

Artikel 12

Afhankelijk van de stand van uitvoering van de werkzaamheden kan op aanvraag een voorschot worden verleend van ten hoogste 80% van het subsidiebedrag of van het bedrag waarop de subsidie overeenkomstig de beschikking tot subsidieverlening ten hoogste kan worden vastgesteld.

Artikel 13

1. De subsidieontvanger aan wie een subsidie voor maatregelen als bedoeld in artikel 4, eerste lid, onderdeel *b*, is verleend, is verplicht er voor zorg te dragen dat aan de Algemene Inspectiedienst van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij schriftelijk mededeling wordt gedaan van de datum waarop de werkzaamheden zullen worden uitgevoerd.
2. De mededeling, bedoeld in het eerste lid, dient uiterlijk de tweede dag vóór de dag van uitvoering van de werkzaamheden te zijn ontvangen.

Artikel 14

1. De subsidieontvanger dient voor de afloop van de in de beschikking tot subsidieverlening aangegeven termijn, bedoeld in artikel 10, een aanvraag tot subsidievaststelling in bij LASER.
2. De door de subsidieontvanger af te leggen rekening en verantwoording omtrent de aan de activiteiten verbonden uitgaven en inkomsten, gaat vergezeld van een verklaring van een accountant als bedoeld in artikel 393, eerste lid, van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

Artikel 15

De minister geeft een beschikking tot subsidievaststelling.

Artikelen 16-18

[Deze artikelen zijn vervallen.]

Artikel 19

Indien toepassing wordt gegeven aan artikel 4:57 van de Algemene wet bestuursrecht of artikel 6 van de Kaderwet LNV-subsidies, worden terug te vorderen bedragen

vermeerderd met de wettelijke rente vanaf het tijdstip van terugvordering tot aan het tijdstip van algehele voldoening.

§ 5. Slotbepalingen

Artikel 20

De minister kan in bijzondere gevallen van het bepaalde in deze regeling afwijken.

Artikel 21

[Vervallen.]

Artikel 21a

Subsidies op grond van deze regeling worden verleend onder het voorbehoud dat de Commissie van de Europese Gemeenschappen de vereiste goedkeuring voor deze regeling verleent.

Artikel 21b

Deze regeling berust op artikel 2 van de Kaderwet LNV-subsidies.

Artikel 22

Deze regeling wordt binnen drie jaar na inwerkingtreding geëvalueerd.

Artikel 23

De Regeling effectgerichte maatregelen bos en de Regeling effectgerichte maatregelen in natuurterreinen worden ingetrokken.

Artikel 24

Deze regeling treedt in werking met ingang van 1 januari 1996.

Artikel 25

Deze regeling wordt aangehaald als: Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen.

Deze regeling zal met de toelichting in de *Staatscourant* worden geplaatst.

's-Gravenhage, 11 december 1995.

De Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij,
voor deze:

De directeur-generaal Landbouw, Natuurbeheer en Visserij,

J.F. de Leeuw.

Bijlage 1

[Vervallen.]

Bijlage 3

[Vervallen.]

Controleprotocol

Controleprotocol-Accountantsverklaring

[Deze artikelen zijn vervallen.]

Bijlage 2. Nuttige adressen

Directie Natuurbeheer

medewerker: drs. G. van Ommering
bezoekadres: Bezuidenhoutseweg 73, 2594 AC Den Haag
postadres: Postbus 20401, 2500 EK Den Haag
telefoon: 070 - 378 5778
telefax: 070 - 378 6114
e-mail: g.van.ommering@n.agro.nl

Expertisecentrum LNV

medewerker: drs. R.J.J. Hendriks
bezoekadres: Marijkeweg 24, Wageningen
postadres: Postbus 30, 6700 AA Wageningen
telefoon: 0317 - 474 857
telefax: 0317 - 427 561
e-mail: r.j.j.hendriks@eclnv.agro.nl
Voor het aanvragen van OBN-brochures en deze handleiding:
telefoon: 0317 - 474 801
telefax: 0317 - 427 561

LASER

medewerker: drs. C.C.G.M. Verkooyen-Aerts
bezoekadres: Slachthuisstraat 71, 6041 CB Roermond
postadres: Postbus 965, 6040 AZ Roermond
telefoon: via LNV-loket: 0800-2233322
e-mail: c.c.g.m.verkooyen@laser.agro.nl

Dienst Landelijk Gebied (DLG)

medewerker: E.M.P. Hermens
bezoekadres: Herman Gorterstraat 5
postadres: Postbus 20021, 3502 LA Utrecht
telefoon: 030 - 2756744
e-mail: E.M.P.Hermens@dlg.agro.nl

Directie Noord (Groningen, Friesland, Drenthe):

directeur: ir. H.R. Oosterveld
OBN-coörd.: ing. G.G. van Brakel
bezoekadres: Laan van Corpus Den Hoorn 102b, 9728 JR Groningen
postadres: Postbus 30032, 9700 RM Groningen
telefoon: 050 - 599 2316
telefax: 050 - 599 2399
e-mail: g.g.van.brakel@lnvn.agro.nl

Directie Oost (Overijssel, Gelderland):

directeur: ir. D.P. Visser
OBN-coörd.: ing. R. Hinderdael
bezoekadres: Verzetslaan 30, 7411 AX Deventer
postadres: Postbus 554, 7400 AN Deventer
telefoon: 0570-668 808
telefax: 0570-668 866
e-mail: r.hinderdael@lnvo.agro.nl

Directie Noordwest (Utrecht, Flevoland, Noord-Holland):

directeur: ir. A. Grijns
OBN-coörd.: drs. J.C.M. Koopman
bezoekadres: Dalfsteindreef 15, 1112 XC Diemen-Zuid
postadres: Postbus 603, 1110 AP Diemen-Zuid
telefoon: 020 - 495 3124
telefax: 020 - 495 3111
e-mail: rj.c.m.koopman@lnvnmw.agro.nl

Directie Zuidwest (Zuid-Holland, Zeeland):

directeur: ir. R. Woudstra
OBN-coörd.: ing. W.A.M. de Haan
bezoekadres: Burgemeester de Raadtsingel 69, 3311 JD Dordrecht
postadres: Postbus 1167, 3300 BD Dordrecht
telefoon: 078 - 639 5495
telefax: 078 - 639 5499
e-mail: w.a.m.de.haan@lnvzw.agro.nl

Directie Zuid (Noord-Brabant, Limburg):

plv. directeur: ir. J. Jansen
OBN-coörd.: G.A.J.M. Schram
bezoekadres: Keizersgracht 5, 5611 GB Eindhoven
postadres: Postbus 6111, 5600 HC Eindhoven
telefoon: 040 - 232 9166
telefax: 040 - 232 9199
e-mail: g.a.j.m.schram@lnvz.agro.nl

Staatsbosbeheer

medewerker: ing. W.J. Holtland
bezoekadres: Princenhofpark 1, 3972 NG Driebergen
postadres: Postbus 1300, 3970 BH Driebergen
telefoon: 030 - 692 6321
telefax: 030 - 692 2978
e-mail: j.holtland@sbb.agro.nl

Vereniging Natuurmonumenten

medewerker: A. Stoker
bezoekadres: Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland
postadres: Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland
telefoon: 035 - 655 9933
telefax: 035 - 655 9999
e-mail: a.stoker@natuurmonumenten.nl

DE LANDSCHAPPEN

medewerker: J. Huneker
bezoekadres: Bunnikseweg 27, 3732 HV De Bilt
postadres: Postbus 31, 3730 AA De Bilt
telefoon: 030-601 7205
telefax: 030-601 7206
e-mail: j.huneker@landschappen.nl

Unie van Bosgroepen

medewerker: ir. H.F.M. Weersink
bezoekadres: Laan van Beek en Royen 1a, 3701 AH Zeist
postadres: Postbus 962, 3701 AH Zeist
telefoon: 030-691 3164
telefax: 030-693 9521
e-mail: unie.bosgroepen@wxs.nl

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB)

bezoekadres: Kerkstraat 1, 3811 CV Amersfoort
postadres: Postbus 1600, 3800 BP Amersfoort

telefoon: 033-422 7777
telefax: 033-422 7799

Deskundigenteam Bossen

voorzitter: ir. P. van Tweel, Staatsbosbeheer Gelderland
postadres: Postbus 680, 6800 AR Arnhem
telefoon: 026-353 9310 / 06-51 20 71 70
telefax: 026-353 9399
e-mail: p.tweel@sbb.agro.nl

Deskundigenteam Droge Duinen en Stuifzanden

voorzitter: dr. A.M. Kooijman, Universiteit van Amsterdam
postadres: Nieuwe Prinsengracht 30, 1018 VZ Amsterdam
telefoon: 020-525 7422
telefax: 020-525 7431
e-mail: a.m.kooijman@frw.uva.nl

Deskundigenteam Fauna

voorzitter: ir. D. Bal, Expertisecentrum LNV
postadres: Postbus 30, 6700 AA Wageningen
telefoon: 0317-474 829
telefax: 0317-427 561
e-mail: d.bal@eclnv.agro.nl

Deskundigenteam Hoogvenen

voorzitter: prof. dr. M.G.C. Schouten, Staatsbosbeheer
postadres: Postbus 1300, 3970 BH Driebergen
telefoon: 030-692 6323
telefax: 030-697 7483
e-mail: m.schouten@sbb.agro.nl

Deskundigenteam Droge en vochtige schraallanden, heide en kalkgraslanden

voorzitter: dr. R. Bobbink, Universiteit van Utrecht
postadres: Postbus 80084, 3508 TB Utrecht
telefoon: 030-253 6854
telefax: 030-251 8366
e-mail: r.bobbink@bio.uu.nl

Deskundigenteam Laagveenwateren

voorzitter: dr.ir. H. Hosper, RIZA
postadres: Postbus 17,8200 AA Lelystad
telefoon: 0320-298 703
telefax: 0320-249 218
e-mail: h.hosper@riza.rws.minvenw.nl

Deskundigenteam Natte Schraallanden

voorzitter: dr. A.J.N. Jansen, KIWA
postadres: Afdeling Waterwinning en Waterbeheer,
Postbus 1072, 3430 BB Nieuwegein
telefoon: 030-606 9511
telefax: 030-251 8366
e-mail: jansen@kiwaoa.nl

Deskundigenteam Zwak gebufferde oppervlaktewateren

voorzitter: dr. J.G.M. Roelofs, Katholieke Universiteit Nijmegen
postadres: Vakgroep Oecologie,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
telefoon: 024-365 2340
telefax: 024-365 2134
e-mail: jroelofs@sci.kun.nl

Bijlage 3. Procedure beoordeling aanvragen door verschillende obn-actoren

Gerrit van Ommering / gvo2241 / laatste versie: 17-10-2002

Algemene opmerkingen

- Onderstaande procedure geldt voor uitvoeringsplannen. Voorbereidingsplannen worden grotendeels op dezelfde wijze behandeld, maar worden allemaal aan de Adviescommissie voorgelegd. Vooronderzoeken worden niet aan de Adviescommissie voorgelegd maar door LASER zelfstandig afgehandeld.
- De bepalingen met betrekking tot witte en grijze vakjes van tabel 1 hebben alleen betrekking op uitvoeringsplannen. Voorbereidingsplannen en vooronderzoeken van grijze vakjes kunnen, ook zonder DT-advies, worden gesubsidieerd.
- Onderstaande procedure geldt voor projecten van de 3 grote beheerders. Alle particuliere aanvragen worden aan de Adviescommissie voorgelegd.

Reguliere projecten (status R)

- aanvrager: dient in bij LASER
- LASER: handelt zelfstandig af
- Adviescommissie (AC): alleen in bijzondere gevallen, op verzoek van LASER
- Deskundigenteam (DT): alleen in bijzondere gevallen, op verzoek van AC

Proefprojecten (status P en P/E)

- aanvrager: dient in bij LASER, en **stuurt kopie van alle aanvragen naar de betreffende DT's**
- LASER: bepaalt steekproef voor beoordeling en meldt aan projecten deel uitmaken van de steekproef
- LASER: stuurt steekproefprojecten naar AC
- DT: geeft **onverplicht** pre-advies aan AC over de steekproefprojecten
- Adviescommissie: beoordeelt steekproefprojecten (mede op basis van DT-pre-advies, indien aanwezig); adviseert aan LASER
- LASER: handelt af na advies van AC

Experimentele projecten (status E)

- aanvrager: project op de overlegt (in jaar x-1) met DT over opname van het experimentenlijst
- DT: stelt (in jaar x-1) voor elk jaar lijst op van projecten maatregelen ('experimentenlijst') en stuurt deze lijst naar LASER
- aanvrager: vraagt aan bij LASER indien project op experimentenlijst staat
- LASER: wijst aanvragen af die niet op de experimentenlijst staan
- LASER: bepaalt steekproef uit de aangevraagde projecten experimentenlijst en stuurt deze naar AC
- Adviescommissie: beoordeelt steekproefprojecten, adviseert aan LASER
- LASER: handelt af na advies van AC

Grijze vakjes van tabel 1

- aanvrager: DT aan bij LASER overlegt met DT en vraagt na positief oordeel van
 - DT: geeft pre-advies aan LASER
 - LASER: wijst aanvragen zonder positief pre-advies af
 - LASER: stuurt alle projecten met positief pre-advies naar AC
 - Adviescommissie (AC): adviseert aan LASER
 - LASER: handelt af na advies van AC
- In 2002 zijn alle aanvragen voor 'grijze vakjes' door de AC behandeld.

Samenvatting rol DT

- R-projecten: geen rol (alleen bij bijzondere gevallen op verzoek van AC).
- P- en P/E-projecten: **onverplicht** pre-advies aan AC over (door LASER getrokken) steekproef van de projecten.
- E-projecten: stelt (in jaar x-1) voor jaar x een lijst op van projecten van experimentele maatregelen ('experimentenlijst') en stuurt deze naar LASER.
- grijze vakjes: goedkeuring/afkeuring alle uitvoeringsplannen, voorafgaand aan aanvraag bij LASER.
- adviezen DT's: **altijd schriftelijk** door voorzitter of DT-lid namens de voorzitter, **voor zover niet betrokken bij de aanvraag**. Anders via secretaris.